

บทที่ 4 ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร จังหวัดลำพูน เป็นการศึกษาเพื่อ (1) เพื่อพัฒนาแนวทางเพิ่มความร่วมมือของเกษตรกรและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน (2) ศึกษาศักยภาพ เงื่อนไขต่างๆ ในการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดการใช้สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นความร่วมมือที่เกิดขึ้นโดยนักวิจัย เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ผู้นำชุมชน และเกษตรกร เข้ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการทำงานตั้งแต่การระดมความคิด การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ และสรุปผลการวิจัย กระบวนการทั้งหมดเน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และนำไปสู่กระบวนการสรุปบทเรียนแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่หลากหลายและต่อเนื่อง ซึ่งได้สรุปผลการศึกษาออกเป็น 4 ตอน ดังนี้คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของบ้านใหม่สันมะนะ ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

สภาพทั่วไป

บ้านใหม่สันมะนะ ตั้งอยู่ในตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีพื้นที่ประมาณ 1,200 ไร่ ซึ่งแบ่งเป็นพื้นที่ทำกินประมาณ 1,000 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัยประมาณ 200 ไร่ ตำบลต้นธงอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองลำพูนประมาณ 5 กิโลเมตร ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1 บ้านสันต้นธง	หมู่ที่ 7 บ้านจักรคำกิบุข
หมู่ที่ 2 บ้านสันต้นธง	หมู่ที่ 8 บ้านใหม่สันมะนะ
หมู่ที่ 3 บ้านบ่อแฮ้ว	หมู่ที่ 9 บ้านปากล่อง
หมู่ที่ 4 บ้านศรีข้อย	หมู่ที่ 10 บ้านริมกวง
หมู่ที่ 5 บ้านพันตาเกิน	หมู่ที่ 11 บ้านสันมหาพน
หมู่ที่ 6 บ้านสันมะนะ	

อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับตำบลริมปิง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ทิศใต้ติดต่อกับ ตำบลบ้านแป้น อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยมีแม่น้ำกวงเป็นแนวแบ่งเขต ทิศตะวันออกติดต่อกับ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีแม่น้ำปิงเป็นแนวแบ่งเขต ลักษณะภูมิประเทศของบ้านใหม่สันมะนะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง อดีตฤดูฝนจะมีน้ำท่วมขัง มีป่าไผ่ขึ้นอยู่ตามริมชายฝั่งแม่น้ำและไม้ยืนต้นขนาดเล็กไม่มีภูเขา สภาพโดยทั่วไปดินเป็นดินร่วนปนทรายเหมาะสำหรับการเกษตร เช่น การปลูกกล้วย ปลูกหอม กระเทียม ข้าวสาลี ข้าวเจ้า และพืชผัก

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชุมชน เป็นชุมชนที่มีการก่อสร้างขึ้นใหม่ ซึ่งจากการสังเกต จะมีการก่อสร้างตามแนวถนนที่ตัดผ่านหมู่บ้านทั้งสองข้างทางอย่างหนาแน่น แต่ก็ยังมีบางส่วนที่ไม่มีที่ดินติดถนน จะมีการก่อสร้างบ้านเรือนตามเรียกสวนไร่นาของตน การสร้างบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก แต่ก็ยังคงมีแบบไทยๆ อยู่บ้าง

ประวัติความเป็นมา

ชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ แยกหมู่บ้านมาจากหมู่ที่ 6 ในวันที่ 14 มิถุนายน 2522 สืบเนื่องจากการพัฒนาไม่ทั่วถึงของภาครัฐ จากการผลักดันของกำนันแสง เทพมาลัย โดยมีนายบุญธรรม อินทร์วรรณ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกและจนถึงปัจจุบันทำให้มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและทั่วถึง ลักษณะความเป็นอยู่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่อยู่อาศัยซึ่งกันและกัน ปัจจุบันบ้านใหม่สันมะนะ มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 213 ครัวเรือน มีประชากร รวม 715 คน แบ่งเป็นประชากรชาย 362 คน ประชากรหญิง 353 คน

สาธารณูปโภค

แหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตรในหมู่บ้าน มีดังนี้คือ

น้ำประปาหมู่บ้าน มีอยู่ 2 แห่ง แห่งแรกสร้างโดยกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ปี 2539 แหล่งน้ำที่ใช้ทำน้ำประปา คือแหล่งน้ำบาดาลของกรมอนามัยที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 6 นิ้ว น้ำประปาสามารถใช้เลี้ยงประชากรได้ 250 ครัวเรือน การจัดการน้ำจะมีคณะกรรมการประปาหมู่บ้าน ซึ่งมีจำนวน 8 คน ผู้ใช้น้ำจะจ่ายค่าน้ำ หน่วยละ 5 บาท/เดือน ส่วนค่าตอบแทนกรรมการจะยกเว้นค่าน้ำ 20 หน่วย/เดือน แห่งที่สองสร้างโดยกรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย ในปี 2540 (ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์เพียงเล็กน้อย ในกิจกรรมสาธารณะเท่านั้นเนื่องจากอยู่บริเวณอาคารเอนกประสงค์ของหมู่บ้าน) จะสังเกตได้ว่ามีจำนวนครัวเรือนบางส่วนได้ใช้น้ำจากบ่อบาดาลของตนเองในช่วงหน้าแล้ง หรือตามสวนที่อยู่ห่างไกล ระบบน้ำชลประทานไม่ถึง

แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

1. น้ำจากระบบคลองชลประทานและระบบเหมืองฝาย ที่ผันน้ำจากแม่น้ำปิงมาใช้ในการเกษตร ทำให้เกษตรกรมีน้ำใช้ตลอดปี ซึ่งมีฝายที่สำคัญดังนี้คือ ฝายพญาอุต ตำบลริมปิง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งผันน้ำจากแม่น้ำปิง มีพื้นที่รับน้ำสำหรับทำการเกษตรได้ 3,200 ไร่ ซึ่งเดิมที่เป็นฝายไม้ไผ่ ต่อมาในปี 2532 ได้รับการปรับปรุงและทำการก่อสร้างเป็นฝายคอนกรีต ขนาดกลาง สันฝายยาว 6.25 เมตร สูง 2.575 เมตร และมีลำคลองคอนกรีต มีความยาว 3,500 เมตร ความกว้าง 4 เมตร ความลึก 1.7 เมตร โดยกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งได้มีการจดทะเบียนกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ซึ่งมีคณะกรรมการบริหาร 15 คน มีนายอินสม เทพมาลัย อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 161 หมู่ 8 ตำบลคันธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นประธานกลุ่ม จัดตั้งเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2540 มีสมาชิกจำนวน 800 ราย ซึ่งวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มคือ เพื่อให้เกษตรกรรู้จักคุณค่าของน้ำ วิธีการใช้น้ำอย่างประหยัด ให้เกษตรกรรวมกันดูแลรักษาอาคารชลประทานต่างๆ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม และให้เกษตรกรร่วมประสานงานกับทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ในการแบ่งปันน้ำ เพื่อประโยชน์ของสมาชิกเอง และคณะกรรมการบริหารงาน จะได้รับสิทธิพิเศษในการยกเว้นจ่ายค่าน้ำตามสัดส่วนและความเหมาะสม ส่วนลูกสมาชิกทั่วไปจะต้องมีการจ่ายค่าธรรมเนียมน้ำปีละ 120 บาทต่อพื้นที่ทำกิน 1 ไร่ จากฝายพญาอุต สามารถส่งน้ำเข้าสู่ลำเหมืองต่างๆ ได้ดังนี้คือ เหมืองกัว เหมืองกลาง เหมืองสันประดู่ เหมืองริมปิง และเหมืองสันมะนะ ซึ่งมีพื้นที่รับน้ำในหมู่ที่ 8 รวมพื้นที่รับน้ำ 650 ไร่ ลำเหมืองมีความยาว 3,700 ไร่ มีความกว้าง 2 เมตร ความลึก 1 เมตร ซึ่งลำเหมืองดังกล่าวเป็นลำเหมืองดิน จะต้องมีการขุดลอกลำเหมืองทุกปี เพราะฉะนั้นสมาชิกผู้ใช้น้ำจะต้องมีการจ่ายค่าน้ำหรือค่าแรงงานไร่ละ 120 บาท

2. ระบบสูบน้ำจากบ่อน้ำตื้นและบ่อน้ำบาดาล เพื่อใช้ในครัวเรือนและการเกษตรในพื้นที่ระบบน้ำคลองชลประทานเข้าไม่ถึง ในระดับครัวเรือนมีประมาณ 107 ครัวเรือน ของเกษตรกรทั้งหมดในบ้านใหม่สันมะนะ ซึ่งในการสูบน้ำมาใช้เป็นช่วงหน้าแล้งและแหล่งที่น้ำชลประทานเข้าไม่ถึงได้ใช้เครื่องสูบน้ำขึ้นมาใช้ ในการสูบน้ำใช้น้ำมันดีเซลปีละประมาณ 200 บาท/ครัวเรือน ในช่วงระยะหลังมานี้ไม่ใช้ เพราะระบบน้ำดีขึ้น ตั้งแต่มีการก่อสร้างฝายพญาอุต เป็นฝายคอนกรีต

ไฟฟ้า

พลังงานไฟฟ้าในหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ในปี 2526 จนถึงปัจจุบัน บ้านใหม่สันมะนะมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน และมีอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าอำนวยความสะดวกตามความเหมาะสมแต่ละบ้าน โดยมีเกษตรกรบางครัวเรือนได้นำไฟฟ้ามาใช้ในการดำเนินการเกษตร เช่น การใช้แสงไฟเพื่อต่อแมลงหรือเพื่อใช้กับมอเตอร์สูบน้ำ

เส้นทางคมนาคม

บ้านใหม่สันมะนะมีเส้นทางคมนาคมที่ดีสามารถเดินทางได้สะดวกรวดเร็ว มีถนนสายสำคัญๆ ดังนี้คือ

1. ถนนสายหลัก เป็นถนนลาดยาง 2 ช่องจราจร ก่อสร้างในปี 2539 โดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท แนวถนนผ่านกลางหมู่บ้านตามแนวทิศ เหนือ - ใต้ โดยทางด้านใต้จะไปผ่านหมู่ที่ 9 และไปบรรจบกับถนนสายลำพูน-ป่าซาง ส่วนทางทิศเหนือไปผ่านหมู่ที่ 7 และไปบรรจบกับถนนสายลำพูน-สันป่าดอง
2. ถนนสายรอง มีอีก 3 สาย เป็นถนนคอนกรีต มีความกว้าง 3 เมตร ก่อสร้างโดยงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยสายที่ 1 เป็นเส้นทางตัดผ่านทุ่งนา เป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างหมู่ที่ 9 กับหมู่ที่ 8 สายที่ 2 เป็นเส้นทางตัดผ่านสวนลำไยไปบรรจบกับถนนชลประทานหมู่ที่ 6 บริเวณใกล้สถานีอนามัยบ้านสันมะนะ ส่วนสายที่ 3 เป็นเส้นทางที่ตัดผ่านสวนลำไยไปบรรจบกับถนนชลประทานเช่นกันหมู่ที่ 6 ตรงโรงเรียนบ้านสันมะนะ

นอกจากนี้ยังมีซอยเล็กซอยน้อยเป็นดินลูกรังที่ใช้ในการคมนาคม อีก 12 ซอย ที่ใช้ในการเดินทางและการขนส่ง สามารถทำให้ทำการขนส่งพืชผลทางการเกษตรโดยสะดวกรวดเร็ว

ร้านขายของชำ

ร้านขายของชำในหมู่บ้าน มีทั้งหมด 3 แห่ง ซึ่งเป็นร้านขายของที่มีความสะดวกในการจัดซื้อสินค้าในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของชุมชนเกษตร ส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีเวลาในการไปหาซื้อจากตลาดภายนอกชุมชน เพราะต้องเร่งรีบในการทำงาน โดยเฉพาะช่วงเช้าและช่วงบ่าย ซึ่งแดดไม่แรงมากร้านขายของชำก็มีบทบาทสำคัญ เป็นที่น่าสังเกตว่าร้านขายของชำดังกล่าวไม่มีการขายสารเคมี หากเกษตรกรต้องการซื้อสารเคมีในการเกษตรจะไปซื้อจากตลาดในอำเภอเมือง หรืออำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

ปั๊มน้ำมันขนาดเล็ก (ปั๊มหลอด) ไว้คอยบริการให้ชุมชนในการจัดซื้อน้ำมันไปใช้ในการเกษตรและการคมนาคมอื่นๆ ทั่วไป ซึ่งน้ำมันที่ขายดีที่สุด คือ น้ำมันเบนซิน เพราะเกษตรกรจะใช้ในเครื่องปั๊มน้ำเพื่อการเกษตร ในอดีตจะเป็นน้ำมันดีเซลที่ขายดี เนื่องจาก เป็นเครื่องคูโบต้า ที่ใช้ในการสูบน้ำจากบ่อบาดาล แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยได้ใช้แล้วเพราะระบบน้ำชลประทานมีการจัดการที่ดีขึ้น

การเมืองการปกครอง

โครงสร้างทางการเมืองการปกครองภายในตำบลต้นธง แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับตำบลมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการบริหาร(อบต.) ได้แก่ 1) นายอำนาจ ติใหม่ 2) นายสุกิจ ติะชิ และระดับหมู่บ้านมี นายบุญธรรม อินทร์วรรณ เป็นผู้ใหญ่บ้านซึ่งมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกในหมู่บ้าน มีบทบาทหน้าที่ในการรับนโยบายของรัฐมาดำเนินการบริหารและปกครองนอกจากนั้นยังรับผิดชอบในโครงการพัฒนาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้าน โดยจะมีผู้ช่วยคือ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นตามตำแหน่งหน้าที่ที่จำเป็นในการบริหารงาน และมีคณะกรรมการระดับหมู่บ้านจำนวน 8 คน ทำหน้าที่ในการบริหารหมู่บ้านและงานพัฒนาหมู่บ้าน การอำนวยความสะดวกต่างๆ การประสานงาน การเก็บข้อมูล การประชาสัมพันธ์ และงานการกุศลต่างๆ ในการดำเนินกิจกรรมในช่วงที่ผ่านมายังไม่ได้ดำเนินกิจกรรมในแนวทางการลดการใช้สารเคมี แต่ระยะหลังเริ่มมีกิจกรรมเกิดขึ้นเนื่องเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และคิดวางแผนของชุมชน

ความสัมพันธ์ทางสังคมของประชากรในชุมชน

ความสัมพันธ์ทางสังคมในบ้านใหม่สันมะนะ เป็นสังคมที่อยู่อาศัยแบบเป็นเครือญาติกันจริงๆ มีอะไรก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกันประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งในปีหนึ่งๆ ชุมชนจะร่วมกิจกรรมตามช่วงเทศกาล โดยเฉพาะงานบุญตามพระพุทธศาสนา

วัฒนธรรม ประเพณี

ชุมชนบ้านใหม่สันมะนะประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมพลังของชุมชน จะเห็นได้จากภาระคมนาในการจัดซื้อที่ดินบริเวณใกล้สถานเอนกประสงค์ของหมู่บ้านเป็นเนื้อที่ทั้งหมด 1 ไร่ 2 งาน 61 ตารางวา และการร่วมแรงร่วมใจเพื่อก่อสร้างศาลาธรรม กุฏิ ของสำนักสงฆ์ ในการก่อสร้างเป็นช่วงที่ไม่ได้ทำอะไรเพราะฝนตก แม้แต่ฝนตกก็ไม่หยุดการก่อสร้างได้มีการเอาดินที่ไปกางทำกันเป็นแรมเดือน ตั้งแต่การปรับที่ดินจนถึงการแห่พระพุทธรูปเข้าสำนักสงฆ์ ทำให้นักวิจัสังเกตเห็นพลังของชุมชนที่ช่วยกัน “สร้างสิ่งยึดเหนี่ยวของจิตใจ” มีสิ่งที่น่าสนใจคือ การลงแรงช่วยเหลือกันมีทั้งแรงงานชาย-หญิงสลับเปลี่ยนกันไปตามลักษณะงาน ศรัทธาในการทำอาหารกลางวันเลี้ยงแรงงาน จะผลัดเปลี่ยนรับผิดชอบตามแต่ละบ้านไปตามกำลังศรัทธา และมีการบริจาคข้าวสาร หรือสิ่งของอื่นๆ เพื่อนำมาประกอบอาหารและแม่บ้านมาช่วยปรุงอาหาร นอกจากนี้ยังมีหมอพื้นเมือง (พ่ออู๋โยสม อินทร์วรรณ) ได้มาต้มยาสมุนไพรไว้ 1 หม้อ เพื่อให้ชุมชนได้กินแทนน้ำและเป็นยาแก้ปวดเมื่อยร่างกาย ถึงแม้จะเหน็ดเหนื่อยแต่ก็เป็น

การรอคอยที่คุ้มค่าของชุมชนตลอดระยะเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา จนได้ “สำนักสงฆ์โพธิ์ทองชัยมงคล”

นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยยึดถือประเพณีวัฒนธรรมตามแบบล้านนา ที่ปฏิบัติร่วมกันมาได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ไม่ว่าจะเป็นประเพณีทางด้านงานมงคล หรืองานอวมงคลต่างๆ ชุมชนจะช่วยกันสืบทอดสิ่งที่ดั้งเดิมเหล่านี้ไว้ เช่น ประเพณีการบวชนาค การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน หรือแม้แต่ประเพณีวัฒนธรรมตามท้องถิ่น เช่น

- เดือนเมษายน เทศกาลสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง ที่มีการรดน้ำดำหัวขอพรจากผู้ใหญ่ มีการขนทรายเข้าวัด เนื่องจากเป็นความเชื่อว่าการที่คนเราเข้าไปในวัดได้มีทรายติดออกมาด้วย จึงทำให้มีประเพณีการขนทรายเข้าวัดเพื่อเป็นการคืนทรายสู่วัด และในเดือนเดียวกันนี้ได้มีการแห่ไม้ค้ำสลุ่ไปไว้ที่ต้นโพธิ์หน้าวัด เป็นความเชื่อทำให้ไม้ได้ช่วยค้าชูราศรีแห่งชีวิต
- เดือนพฤษภาคม ตามประเพณีของท้องถิ่นทางชุมชนได้มีส่วนร่วมในการไปทำพิธีสงฆ์น้ำพระธาตุหริภุญชัย และร่วมพิธีสงฆ์น้ำรอยพระพุทธ ฌ. วัดพระพุทธบาทตากผ้า ซึ่งเป็นประเพณีที่ชุมชนร่วมกันดำเนินกิจกรรมตลอดในระยะเวลาที่ผ่านมา
- เดือนพฤศจิกายน ได้มีเทศกาลลอยกระทง ตามประเพณีท้องถิ่นได้เรียกว่า ประเพณีงานยี่เป็ง บ้านใหม่สันมะนะได้มีการตกแต่งขุ่มประตู่บ้านเพื่อความสวยงาม และชุมชนได้มีการจัดเตรียมทำกระทงให้ลูกหลานได้ลอยกระทง โดยมีความเชื่อในการขอขมาแก่แม่พระคงคา

นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่สำคัญตามหลักพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น วันมาฆบูชาในเดือนกุมภาพันธ์ วันวิสาขบูชาในเดือนพฤษภาคม วันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษาในเดือนกรกฎาคมและออกพรรษาในเดือนตุลาคม

ประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา แสดงให้เห็นถึงการรวมพลังของชุมชนและการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนดังกล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าชุมชนมีพื้นฐานเดิมอยู่ก่อนแล้วและจะนำไปสู่การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในด้านอื่นๆ ต่อไป เช่น ด้านการช่วยเหลือและความร่วมมือด้านอาชีพ

สาธารณสุข

การรักษาในอดีต มีหมอพื้นบ้านทำการวินิจฉัยและตรวจรักษาโรค ซึ่งบ้านใหม่สันมะนะ มีพ่ออุ้ยโสม อินทร์วรรณ อายุ 80 ปี ทำการรักษา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันนี้ถึงแม้จะมีหมอแพทย์แผนปัจจุบันอยู่แล้ว คนในชุมชนและต่างชุมชนก็ยังให้การยอมรับด้วยดีเสมอมา ส่วนโรคที่คุณพ่ออุ้ยทำการรักษา มีทั้งการปิดเป่า เกี่ยวกับเคล็ดขัดยอก หรือกระดูก เกี่ยวกับยาสมุนไพรต่างๆ และในปัจจุบันนี้ได้มีการบริการทางสาธารณสุขอย่างทั่วถึง โดยมีสถานอนามัยสันมะนะ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ต.ต้นธง อ.เมือง จ.ลำพูน ให้การรักษาโรคเบื้องต้นแก่ชุมชน และนอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีอาสาสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) อีก 16 คน เพื่อให้ช่วยกันดูแลความเป็นอยู่ของชุมชนด้านสาธารณสุขมูลฐานเบื้องต้น แต่อย่างไรก็ตามการดูแลดังกล่าวไม่สามารถช่วยในการดูแลสุขภาพทั้งหมดได้ครบคลุม โดยเฉพาะด้านการดำเนินชีวิตที่มีปัจจัยเสี่ยงด้านสารเคมี ชุมชนจึงมีความจำเป็นต้องลดปริมาณการใช้สารเคมีในชีวิตประจำวันด้วย เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของสุขภาพต่อไป

การศึกษา

ประชากรส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานจากในอดีต ที่มีการศึกษาเล่าเรียนตามวัดวาอารามซึ่งมีพระภิกษุสงฆ์เป็นคนสอนหนังสือให้ เป็นการสอนอักษรตัวเมืองควบคู่ไปกับการสอนศีลธรรมการดำเนินชีวิต ซึ่งจากการบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ บอกว่าผู้หญิงไม่มีโอกาสในการเรียนหนังสือเพราะมีพระเป็นผู้สอน และผู้หญิงจะทำงานบ้านงานเรือนเสียมากกว่า

จนมาในปัจจุบัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ที่มีการเรียนการสอนหนังสือโดยมีครูอาจารย์เป็นผู้สอน และในช่วงแรกก็ยังเรียนในอาคารวัดอยู่ จนต่อมาได้สร้างอาคารเรียนขึ้นเป็นโรงเรียน ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่าชื่อของโรงเรียนส่วนใหญ่จะมีวัดพ่วงอยู่ด้วย เช่น ในขณะนั้นได้เปิดการเรียนการสอนถึงชั้นประถม ปีที่ 4 ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ก็เข้าเรียนจนจบชั้นประถม ปีที่ 4 และในช่วงต่อมาก็ได้รับการศึกษาตามวิวัฒนาการ ในยุคปัจจุบันดังเช่นชุมชนอื่นๆ และได้รับการศึกษาในชั้นสูงๆ

ปัจจุบันบ้านใหม่สันมะนะยังไม่มีโรงเรียนในหมู่บ้าน ชาวชนส่วนใหญ่ไปรับการศึกษาจากหมู่ที่ 6 คือ โรงเรียนสันมะนะ ต.ต้นธง อ.เมือง จ.ลำพูน เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยมีครูอาจารย์ทั้งหมด 9 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 8 คน มีเด็กนักเรียนทั้งหมด คน เป็นนักเรียนชาย คน นักเรียนหญิง คน และชาวชนส่วนหนึ่งของบ้านใหม่สันมะนะได้เข้าโรงเรียนตามละแวกใกล้เคียงหมู่บ้าน และเมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาส่วนใหญ่แล้วก็เข้าศึกษาต่อในเมืองต่อไป ชาวชนเหล่านี้เป็นลูกเกษตรกรโดยแท้จริง มีความผูกพันกับอาชีพการ

เกษตรกรซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก แต่เยาวชนเหล่านี้ไม่ค่อยสนใจอาชีพของพ่อแม่มากนัก ส่วนทางโรงเรียนพยายามที่จะสอนวิชาการเกษตรอยู่แต่ไม่ได้เน้นเรื่องความปลอดภัยเกี่ยวกับสารเคมี การทำแปลงของเด็กนักเรียนปกติไม่ค่อยได้มีการใช้สารเคมีอยู่แล้ว จะมีก็แต่ปุ๋ยเคมีเพียงเล็กน้อย

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร เป็นอาชีพหลัก โดยแบ่งสัดส่วนได้ดังนี้คือ อาชีพการเกษตร ประมาณร้อยละ 80 อาชีพรับจ้างร้อยละ 10 ซึ่งเป็นการใช้แรงงานในภาคการเกษตรและการรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานคนหนุ่มสาว และงานทางด้านการค้าก่อสร้างมีทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่เหลืออีกร้อยละ 10 เป็นอาชีพอื่น ๆ มีทั้งค้าขาย ข้าราชการ เป็นต้น

การปลูกผักเป็นถือว่าเป็นอาชีพหลักเพราะสามารถทำรายได้ตลอดปีสามารถปลูกได้ผลผลิตในระยะเวลาอันสั้น ปลูกหมุนเวียนแต่ละชนิดตามฤดูกาล ผักที่มีการปลูกตลอดปีได้แก่ ผักคะน้า ซึ่งนับเป็นพืชหลักของชุมชน สามารถทำรายได้ให้แก่ชุมชนมาตลอด รายได้จากการปลูกผักโดยเฉลี่ยเมื่อหักต้นทุนแล้วจะมีรายได้ประมาณ 2,000 – 3,000 บาท /ไร่

สภาพความเป็นอยู่ มี 56 ครัวเรือน จากทั้งหมด 213 ครัวเรือน สภาพครอบครัวมีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานของทางราชการ จึงได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากโครงการแก้ไขความยากจน (กข.คจ.) ของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ในปีงบประมาณ 2542

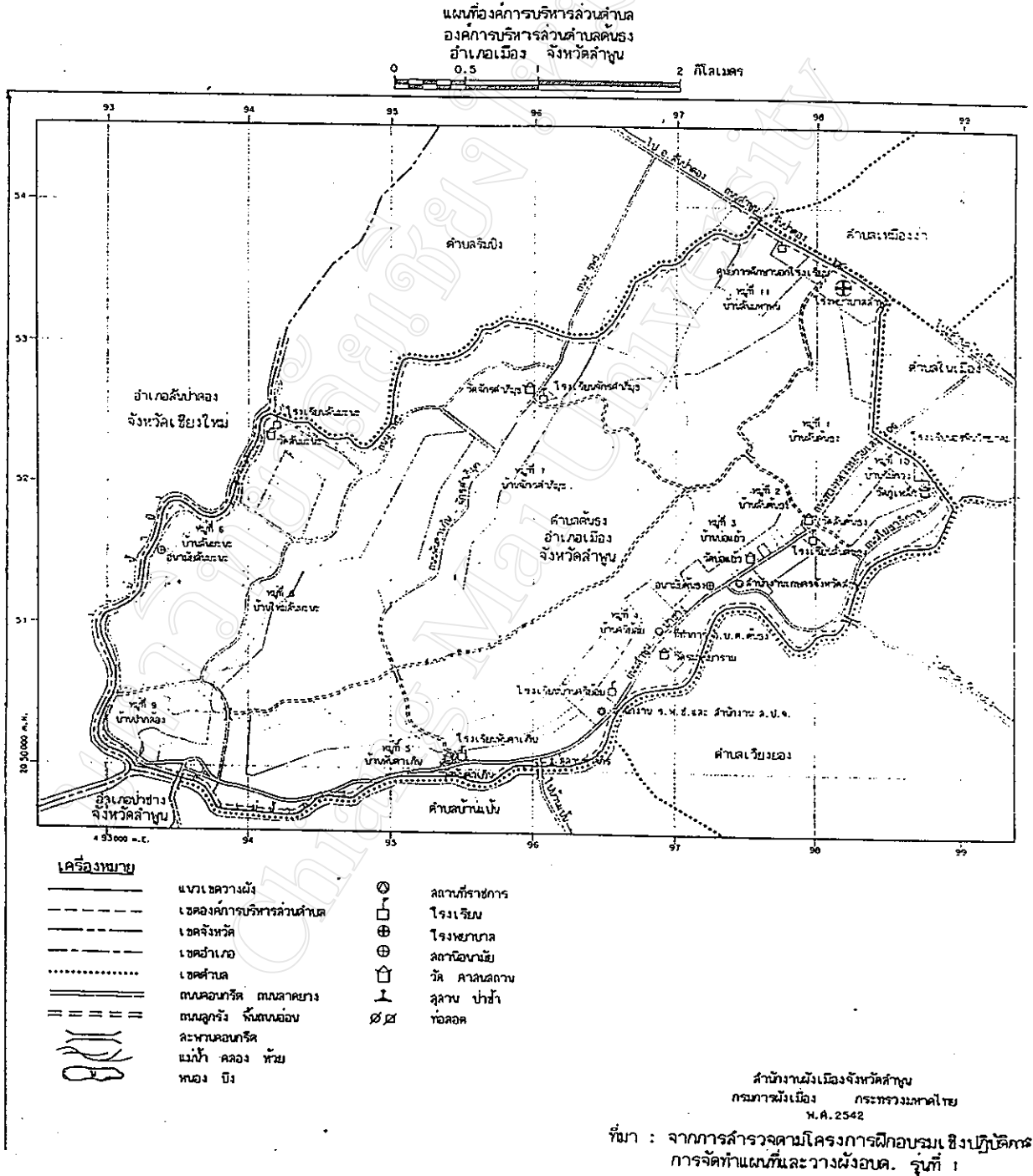

ตารางที่ 1 ต้นทุนผันแปรในการผลิตผักคะน้า ของเกษตรกรบ้านใหม่สันมะนะ

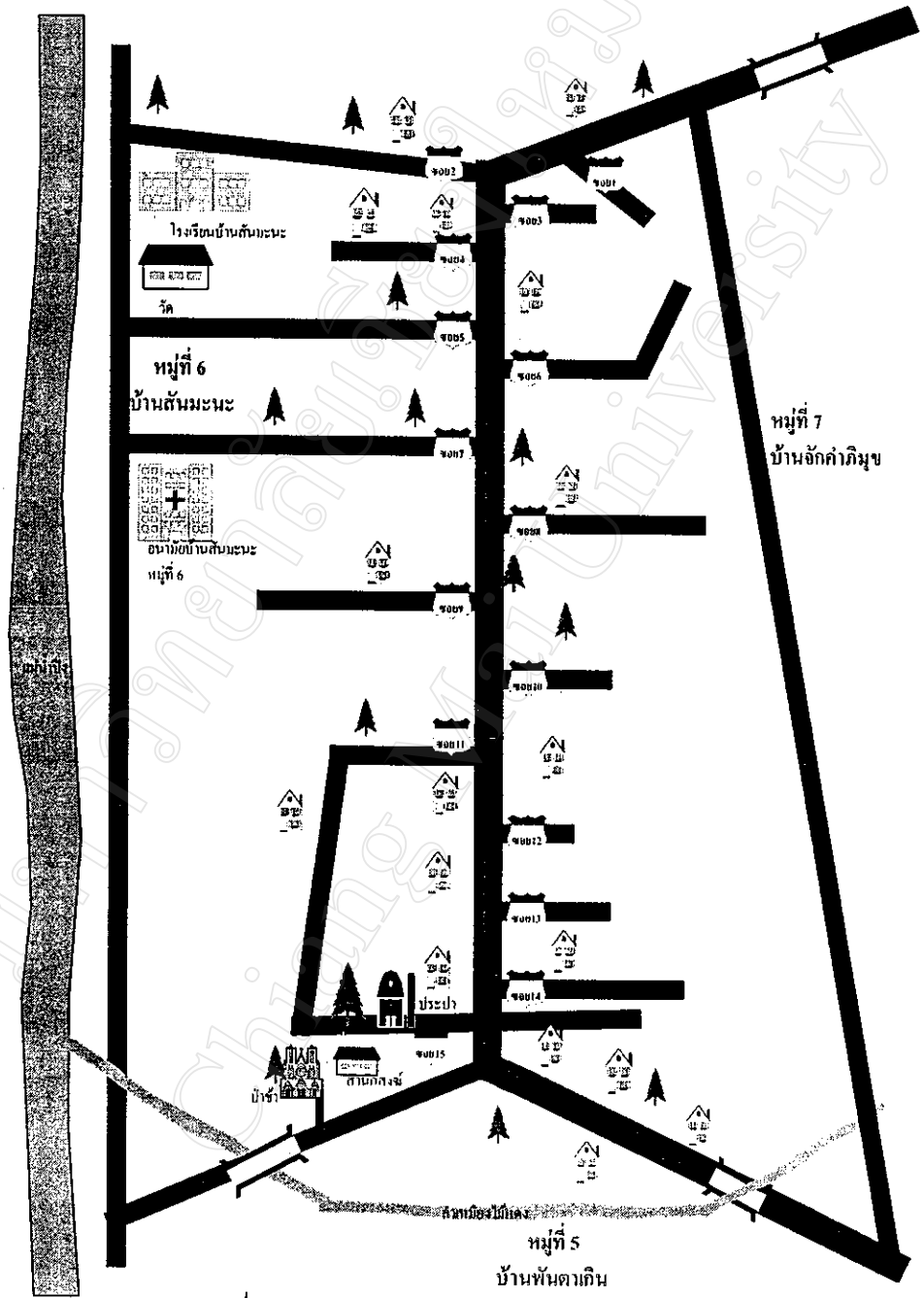
รายการ	ค่าใช้จ่ายในการ ดำเนินการ	ค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น (บาท)	หมายเหตุ
1. ค่าแรงงาน (ในพื้นที่ 1 ไร่/จำนวนครั้ง)			
1.1 เตรียมดิน / หว่านปูนขาว	430	430	
1.2 หว่านเมล็ด	1คน/2ชม./30บ.	30	
1.3 คลุมฟาง	1คน/1วัน/120บ.	120	
1.4 ถอนหญ้า	4คน*3วัน*120บ.	1,440	
1.5 ใส่ปุ๋ย	1คน*8ครั้ง*45บ.	360	
1.6 พันสารเคมี			
• ฉีดฆ่าหญ้า	4ถัง*25บ.	100	หากหญ้า
• ยาคุมวัชพืช	4ถัง*25บ.	100	รกเกินไป
• เมล็ดศัตรูพืช	8ครั้ง*100บ.	800	
1.7 รดน้ำ	15ครั้ง*30บ.	450	
2. ค่าแรงงานเก็บเกี่ยว			
• ตัด, มัด, รวบรวม	4คน*5วัน*100	2,000	
3. ค่าวัสดุ			
3.1 เมล็ดพันธุ์	4กระป๋อง*120บ.	480	
3.2 ฟางคลุม	200มัด*3บ.	600	
3.3 ปุ๋ยเคมี			
• สูตร 46-0-0	4กระสอบ*460บ.	1,840	
• สูตร 15-15-15	4กระสอบ*520บ.	2,080	
3.4 ปูนขาว	20ถุง*15บ.	300	
3.5 สารจับใบ	2ขวด*35บ.	70	
3.6 สารเคมี			
• ฆ่าวัชพืช	2ขวด*120บ.	240	
• คุมวัชพืช	2ขวด*110บ.	220	
• ยาฆ่าหนอน	2ขวด*450บ.	900	
3.7 ค่าน้ำมัน	15ครั้ง*25บ.	375	
รวมต้นทุนทั้งหมด		11,895	

ที่มา : กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักบ้านใหม่สันมะนะ ต.ต้นธง อ.เมือง จ.ลำพูน

แผนที่ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

แผนที่บ้านใหม่สันมะนะ ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

- สัญลักษณ์
โรงเรียน	สถานนือนามัย
วัด	คริสตจักร
บ้าน	ต้นไม้ใหญ่
ซอยต่างๆ	พระปรางมุก้าน

ตอนที่ 2 กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักบ้านใหม่สันมะนะ ต. ต้นธง อ.เมือง จ.ลำพูน

ประวัติความเป็นมา

กลุ่มเกษตรกรเริ่มก่อตั้งเมื่อปี 2542 เป็นการดำเนินโครงการของเกษตรตำบล ที่ผลักดันให้เกษตรกรหันมาใช้สารสกัดจากพืชธรรมชาติและวิถีกลในการกำจัดศัตรูพืช พร้อมทั้งมีการสนับสนุนปัจจัยในเรื่องวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ มาแจกให้เกษตรกรได้ทดลองใช้ พร้อมทั้งได้จัดทำแปลงสาธิต ในชุมชนด้วย โดยมีสมาชิกเริ่มต้นทั้งสิ้น 33 คน ดังรายนามดังต่อไปนี้

ลำดับที่	ชื่อ / นามสกุล	ลำดับที่	ชื่อ / นามสกุล
1	นายบุญ วงศ์ฐาน	18	นายบุญมา จันทร์ยัง
2	นายเสาร์ คำวิชัย	19	นายดี กันทวงศ์
3	นายมานพ อุ่นใจ	20	นายนิवास กันทวงศ์
4	นายขำ อุ่นใจ	21	นายอำนาจ ติใหม่
5	นายมานพ พวันตา	22	นายอินเนตร อินทร์วรรณ
6	นายบุญรัตน์ พวันตา	23	นางฟอง บาระมีรง
7	นายอินสอน ทะโป	24	นายตีบ กองริม
8	นางอ่อนเรือน คำกิชัย	25	นายเสาร์ เรือสุภารง
9	นางอ่อนใจ มัญฐานรง	26	นายสมบัติ พรหมพิงค์
10	นายสมศักดิ์ ก้อนรง	27	นายบุญเป็ง สมรง
11	นายทองศักดิ์ คำดวง	28	นายพยงค์ มะโนเพ็ริยว
12	นายมานิตย์ ศรีบุญเรือง	29	นายขยัน หิรัญรัตน์
13	นายสุทัศน์ อ็อคเดช	30	นายสุกิจ ติะชิ
14	นายบุญช่วย ชันระรง	31	นายทร ขาววรรณ
15	นายคำ ติะชิ	32	นายขันแก้ว อินทร์วรรณ
16	นายคำวัง คำสาย	33	นายบุญจันทร์ อินทร์วรรณ
17	นายคำ อินทร์วรรณ		

กิจกรรมกลุ่ม มีการนำสารสกัดจากพืชธรรมชาติ (สารสะเดา) และกาวเหนียวคักแมลงที่ได้รับ การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลไปทดลองใช้ แต่ไม่ประสบความสำเร็จในการ ป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืช ทำให้เกษตรกรเกิดความไม่มั่นใจ อีกทั้งไม่มีความรู้ในการปฏิบัติ ที่ครบวงจรทำให้ไม่เกิดกิจกรรมขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การที่ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากเจ้าหน้าที่ของภาครัฐไม่เปิดโอกาสให้เกษตรกรเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนอย่างครบวงจร เกษตรกรขาดการได้รับการกระตุ้นและชี้แนะให้เกิดกระบวนการ ในการวิเคราะห์ชุมชนและสถานการณ์ที่จะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการ การลด ละ เลิก การใช้สารเคมี เห็นได้ว่าที่ผ่านมาเกษตรกรไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนกิจกรรม และหาแนวทางในการลด ละ เลิก ในการใช้สารเคมีร่วมกัน ลักษณะการดำเนินงานที่ผ่านมา กิจกรรมที่เกิดขึ้นคือ การรวบรวมรายชื่อของเกษตรกรไว้เพื่อขอความสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของ ภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว ทำให้ชุมชนไม่ได้นำศักยภาพที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

**ตอนที่ 3 แนวทางเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ ต.ต้นธง อ.เมือง
จ.ลำพูน ในการลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช**

การดำเนินกิจกรรมได้วางแผนกระบวนการศึกษา โดยใช้การวิจัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน อาศัยรูปแบบการจัดเวทีพูดคุย เน้นการดำเนินกิจกรรมกลุ่มตามธรรมชาติแบบเป็นกันเอง ทั้งนี้วิธีการ กระบวนการ และเครื่องมือที่นำมาใช้ รวมทั้งเนื้อหาที่ได้จากการจัดกิจกรรม มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการลดการใช้สารเคมี

กิจกรรมที่ 1.1 ทำความรู้จักกับตัวแทนกลุ่มเกษตรกร ศึกษาความเป็นมาและแนวคิดของกลุ่มเกษตรกร

สนทนาร่วมกับผู้นำเกษตรกรแบบไม่เป็นทางการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในวันที่ 10 สิงหาคม 2543 ณ. สถานีอนามัยบ้านสันมะนะ ต. ต้นธง อ. เมือง จ. ลำพูน โดยมีเกษตรกรเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และนักวิจัยเข้าร่วม รวม 5 คน

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นพูดคุยไว้ดังนี้ คือ

ประเด็นที่พูดคุยแลกเปลี่ยนกันในเรื่องต่างๆ ไปถึงสภาพความเป็นอยู่และสภาพปัญหาที่เกษตรกรเผชิญอยู่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพการเกษตร ซึ่งพบว่ามีการใช้สารเคมีในปริมาณมาก เกษตรกรกินผักที่มีสารพิษเข้าไปทำให้ต้องมีการล้างท้อง และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้ตรวจเลือดหาปริมาณสารเคมีตกค้างในเลือดซึ่งพบในปริมาณสูง

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขเกิดแนวคิดในการที่จะแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพ ด้านการประกอบอาชีพ ตลอดจนความเป็นอยู่ของชุมชนร่วมกับเกษตรกรผู้ปลูกผักบ้านใหม่สันมะนะ เกษตรกรพยายามหาช่องทางในการลดการใช้สารเคมี ขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่ที่มีความสนใจ และคิดจะทำโครงการสนับสนุนเพื่อแก้ปัญหาด้านการทำการเกษตร พร้อมทั้งมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง คือ เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลได้ทำการส่งเสริมให้เกษตรกรมีการใช้สารสกัดจากธรรมชาติ เช่น สารสกัดจากสะเดาเพื่อใช้ในการกำจัดแมลง ในเดือนเมษายน 2542 แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากเป็นช่วงที่แมลงระบาดอย่างหนัก โดยเฉพาะด้วงหมัดผัก การปฏิบัติงานไม่มีการวางแผนตั้งแต่เริ่มต้น และไม่ต่อเนื่องจึงไม่ประสบผลสำเร็จ

ทำให้โครงการหยุดไป ซึ่งขณะนั้นเกษตรกรตำบลได้รวบรวมสมาชิกที่สนใจจัดตั้งเป็นกลุ่มลดการใช้สารเคมีได้ 33 คน โดยมีการทดลองใช้สารสกัดจากธรรมชาติซึ่งทางราชการนำมาแจกให้ทดลองใช้ เช่น สารสกัดจากสะเดา ตะไคร้ ข่า พริก และกาวเหนียวดักแมลง

ผู้เขียนมีความสนใจในการวิจัยเกี่ยวกับการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดการใช้สารเคมี สำหรับข้อมูลทั่วไปที่ได้แลกเปลี่ยนกับแกนนำเกษตรกร ทำให้ผู้เขียนมีความสนใจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีความเหมาะสมในการปลูกผักและเป็นไปได้ในการที่จะแก้ไขปัญหาาร่วมกับชุมชนไปพร้อมๆ กัน พอสรุปได้ดังนี้คือ

- เกษตรกรมีประสบการณ์ในการปลูกผักมายาวนาน และปลูกผักหลายชนิด ได้แก่ ผักคะน้า ผักบุ้งจีน ผักชี ผักกวางตุ้ง ผักกาดขาว และผักกูด เป็นต้น ซึ่งเป็นรายได้หลักของครอบครัวตลอดปี
- เกษตรกรมีการใช้สารเคมีในปริมาณมากและติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน ก่อให้เกิดผลกระทบต่อตัวเกษตรกร ผู้บริโภค และสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ อย่างเห็นได้ชัดเป็นรูปธรรม เช่น เกิดอาการแพ้ยาหลังจากการพ่นยาฆ่าแมลง ตรวจพบปริมาณสารพิษตกค้างในเลือด การกินผักต้องล้างท้อง สัตว์น้ำตาย พบการระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช ฯลฯ
- การผลิตผักมีการใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีกำจัดโรค/แมลงจำนวนมาก ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูง บางครั้งไม่คุ้มแก่การลงทุน
- ตลาด มีการส่งขายในตลาดท้องถิ่น และตลาดภายนอกโดยมีพ่อค้ามารับซื้อ

อภิปรายผล

วันนี้เป็นการพบปะพูดคุยครั้งแรกระหว่างนักวิจัยและเกษตรกร ในการพูดคุย แกนนำเกษตรกรมีความสนใจ ให้ความร่วมมือกับผู้เขียนเป็นอย่างดีในการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน และยินดีต้อนรับผู้เขียนในการร่วมกันคิดแก้ไขปัญหา หาแนวทางลดต้นทุนในการผลิตร่วมกับทุกๆ ฝ่าย เพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงได้มีการนัดประชุมเกษตรกรที่สนใจ ในวันที่ 22 สิงหาคม 2543 ณ.บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านใหม่สันมะนะ ต.ต้นธง อ.เมือง จ.ลำพูน เวลา 19.00 น.

การเข้าไปในพื้นที่ได้รับการตอบรับดีมาก สันนิษฐานว่าสาเหตุมาจากการที่นักวิจัยถูกแนะนำโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์อันดี และทำงานร่วมกับชุมชนอยู่ก่อนแล้ว

กิจกรรมที่ 1.2 ซึ่งแจ้งทำความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น วันที่ 27 กันยายน 2543

ณ. บ้านผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 8 ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

- 1) กล่าวถึงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- 2) เปิดโอกาสให้ซักถามพูดคุยอย่างเป็นกันเอง
- 3) สรุปประเด็นพูดคุยลงบนกระดาษปรีฟ

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและนำเสนอ ดังนี้

ต่อจากนั้นผู้เขียนได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัย (วิทยานิพนธ์) กับงานวิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่คุณหมอสฤงกฤกษ์กำลังดำเนินเรื่องขอโครงการอยู่ขณะนั้นนั้น เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยในทุกๆ ขั้นตอน ดังนี้คือ ซึ่งจะแตกต่างจากงานพัฒนาในอดีต แยกประเด็นได้ดังนี้คือ

1. งานวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน

ส่วนใหญ่วิทยานิพนธ์ของสาขาส่งเสริมการเกษตรที่ผ่านมานักศึกษามักเข้าไปในชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง หรือชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม มีส่วนร่วมแต่เพียงตอบแบบสอบถามหรือคำถามเพียงสั้นๆ เท่านั้น แล้วนักวิจัยก็จากไป เขียนสรุปรายงานก็เป็นอันเสร็จสิ้นไป ปัจจุบันงานวิจัยท้องถิ่น เน้นกระบวนการที่เน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไข (ทางเลือก) มีการตรวจสอบติดตามและประเมินผล พร้อมทั้งให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบข้อมูล เพื่อเขียนรายงานถ่ายทอดสู่สาธารณชนวงกว้างต่อไป กล่าวคือ มีส่วนร่วมตลอดขั้นตอนการทำวิจัยจริงๆ แล้วผู้เขียนภายนอกเปรียบเสมือนพี่เลี้ยงเสียมากกว่า และคิดว่าหลังจากผู้เขียนได้ร่วมปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับชุมชน ประมาณ 7-8 เดือน ข้างหน้านี้ และเมื่อผู้เขียนออกจากพื้นที่ไป คาดว่าให้กิจกรรมจะดำเนินการต่อไปได้อย่างยั่งยืนและมั่นคงต่อไป และมีความเข้มแข็งดังเช่นชุมชนอื่นๆ ที่สามารถยืนด้วยขาของตนเองได้ โดยพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกน้อยลง

2. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในส่วนของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค (สกว.ภาค) เน้นสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเอง ในการที่จะคิดหากระบวนการวิธีการแนวทางแก้ไขปัญหา โดยมีนักวิจัยเป็นพี่เลี้ยง หรือถ้าได้เกษตรกรเป็นนักวิจัยหรือหัวหน้าโครงการได้จะยิ่งดี ส่วนของสกว. สนับสนุนงบประมาณในการประชุม หรือศึกษาดูงานหรือค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการทำวิจัย โดยไม่เน้นให้ซื้อวัสดุอุปกรณ์หากไม่จำเป็น ซึ่งมีความสอดคล้องกับการดำเนินงานของคุณเจริญ เหล่าศิริเสถียร ในการรับนโยบาย

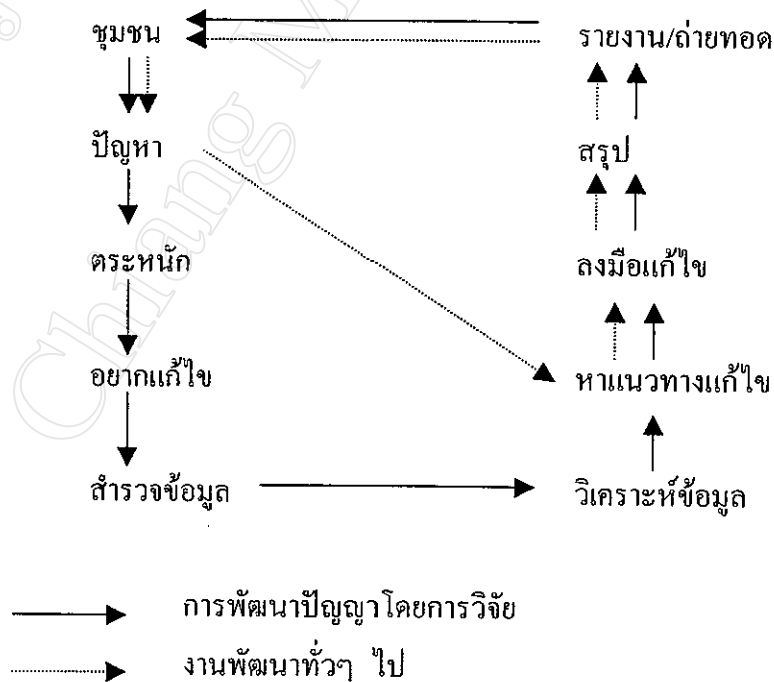

ของ สกว.ไปดำเนินการสานต่อนโยบายและคิดกรอบกระบวนการดำเนินงานขึ้นมาที่เรียกว่า “กระบวนการในการพัฒนาปัญญา” ซึ่งได้อธิบายรายละเอียดไว้ในหัวข้อที่ 3 ดังนี้คือ

3. กระบวนการพัฒนาปัญญา

ผู้เขียนได้อธิบายวงจรกระบวนการพัฒนาปัญญาของ คุณเจริญ เหล่าศิริเสถียร ให้ผู้เข้าร่วมได้รับฟัง ถึงการแก้ปัญหาที่ผ่านมาในอดีต คือเมื่อชุมชนมีปัญหาก็รีบหาทางแก้ไขและทำการแก้ไขปัญหาโดยเร่งด่วนทันที แล้วเขียนสรุปรายงานการปฏิบัติงาน โดยไม่มีการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนตระหนักเสียก่อน และไม่ได้อะไรตรวจสอบความพร้อมของชุมชนว่าอยากแก้ไขปัญหามา ในกระบวนการพัฒนาปัญญาประกอบด้วย สืบหาข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหามา พร้อมทั้งลงมือแก้ไขปัญหามาตามแนวทางที่เลือก แล้วทำการสรุปบทเรียนว่าดีหรือไม่ ถ้ายังไม่สำเร็จจำเป็นต้อง ได้มีการไตร่ตรองหาทางเลือกใหม่อีก โดยต้องสืบหาข้อมูลกันใหม่ วิเคราะห์ข้อมูล ถ้าวิธีการแก้ปัญหาได้แล้วถึง จะสรุปและเขียนรายงานหรือแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ ต่อไป โดยกระบวนการทุกขั้นตอนเน้นที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ร่วมกัน

กระบวนการพัฒนาปัญญา

ที่มา : คุณเจริญ เหล่าศิริเสถียร ผู้ประสานงาน สถาบันวิจัยหรือวิจัย

การพัฒนาในอดีตเป็นการพัฒนาแบบบนลงล่าง คือ มีคนคิดแทนชาวบ้าน ทำให้แก้ไข ปัญหาไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ มีลักษณะการดำเนินงานแบบแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าไปเรื่อยๆ โดยไม่ได้วิเคราะห์ข้อมูลประกอบการตัดสินใจ ทำให้ไม่มีความยั่งยืนและเข้มแข็ง ดังนั้นการ พัฒนาใดๆ ก็ตามหากชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นมักไม่ประสบผลสำเร็จ และไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืน

ต่อจากนั้นคุณนิภา เข้มมี ได้เสริมเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาปัญญาเพิ่มเติมและเปิด โอกาสให้ซักถาม และนักวิจัยได้ดำเนินการต่อถามถึงเรื่องการนัดพบปะกลุ่มเกษตรกรทุกๆ วันพุธ ตามที่ตัวแทนกลุ่มเสนอมานั้น ก็ได้คำตอบจากที่ประชุมว่ายินดีมาประชุมและยินดีรับความรู้เสริม เพิ่มจากเจ้าหน้าที่หลายๆ ฝ่ายตามความต้องการของเกษตรกร และในที่ประชุมช่วงท้ายได้นัดครั้ง ต่อไปถึงการที่จะทำหอยน้ำหมักทางเกษตรตำบลก็รับว่าจะหาวิทยากรมาสอนให้ ส่วนวัสดุอุปกรณ์ บางส่วนเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลจะจัดหามาให้ด้วย (จากน้ำตา) พร้อมทั้งนัดหมายให้เกษตรกรเก็บ หอยเชอรี่มาเพื่อทำการทดลองกัน นัดครั้งต่อไปวันที่ 4 ตุลาคม 2543

ข้อสังเกต

1. การมีเจ้าหน้าที่ของภาครัฐร่วมในเวทีมากทำให้เกษตรกรไม่ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเท่าที่ควร
2. เจ้าหน้าที่ของภาครัฐและเกษตรกรยังยึดติดกับการทำงานในรูปแบบของการสั่งการ เกษตรกรเสนอความเห็นน้อยต้องคอยกระตุ้น
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐยังไม่ค่อยเข้าใจในกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนมากนัก
4. การทำงานของเจ้าหน้าที่ยังไม่สนับสนุนการพึ่งตนเองของชุมชน เห็นได้จากการจัดหาวัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ ซึ่งเกษตรกรควรเป็นฝ่ายดำเนินการเอง

อภิปรายผล

ผลการดำเนินกิจกรรมพบว่าเกษตรกรให้ความสนใจมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้นเมื่อได้มองภาพ ที่ผู้เขียนได้ขึ้นกระดานปรีฟ ทำให้เห็นภาพอย่างเป็นรูปธรรมและลดความสับสนของเกษตรกรลง ได้ สะท้อนให้เห็นว่าการพูดหรือบรรยายในการทำความเข้าใจอะไรบางอย่างหากผู้นำการประชุม สามารถเขียนภาพควบคู่ไปด้วย จะทำให้ผู้เข้าร่วมมองเห็นภาพและจะได้มีส่วนร่วมในการตั้งใจฟัง และติดตามไปด้วยพร้อมที่จะซักถาม ได้ทันทีที่เมื่อมีข้อสงสัย จากกิจกรรมนี้ทำให้เกษตรกรเกิดการ เรียนรู้เกี่ยวกับงานวิจัย (วิทยานิพนธ์ของผู้เขียน) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตลอดจนกระบวนการ พัฒนาปัญญามากยิ่งขึ้น ซึ่งลักษณะการดำเนินงานเป็นไปในแนวทางเดียวกันมีความสอดคล้องกัน หลังจากการพูดคุยอธิบายทำให้เกษตรกรเข้าใจ และแสดงท่าทีในการรับนักวิจัยและยินดีที่จะร่วม ดำเนินกิจกรรมกับนักวิจัย ซึ่งสังเกตได้จากการตั้งใจฟังและอยู่ร่วมตลอดการประชุม การแลกเปลี่ยนซักถาม

กิจกรรมที่ 1.3 เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2543 ณ.สถานีอนามัยตำบลเหมืองจี้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยมี เกษตรกร 10 คน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และนักวิจัยรวม 12 คน นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้ คือ

ตัวแทนกลุ่มเกษตรกรจากบ้านใหม่สันมะนะ ประมาณ 10 คน เป็นเวทีระดมความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ช่วงกลางรายการทางคณะวิทยากร ให้แบ่งกลุ่มย่อย เพื่อให้แต่ละชุมชนได้มองตัวเอง และค้นหาปัญหา สาเหตุ แนวทางแก้ไข และใครเป็นคนแก้ ซึ่งชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ ในฐานะเข้าร่วมสังเกตการณ์ และนักวิจัยเองได้ คิดตามอยู่ในกลุ่มด้วยก็พอจะได้ปัญหาดังต่อไปนี้คือ

- ปัญหาสุขภาพติด
- ผลผลิตราคาตกต่ำ
- หนี้สินของชาวบ้าน
- ไม่มีที่ทำการเกษตร
- ขาดเงินทุนหมุนเวียน
- อยากมีอาชีพเสริม
- รายได้ไม่สมดุลกับรายจ่าย (ยากจน)
- ขาดการรวมกลุ่ม
- การใช้สารเคมี /ไม่มีความรู้ในการใช้สารเคมี /ไม่รู้ปริมาณการใช้ /อยากเพิ่มผลผลิต
- อยากลดการใช้สารเคมี เพื่อลดต้นทุนในการผลิต /อันตรายต่อสุขภาพ

ช่วงท้ายตัวแทนกลุ่มโดย คุณมณูญ วงศ์ฐาน ได้นำเสนอปัญหาให้ผู้เข้าร่วมฟัง พร้อมทั้งจะนำมาให้ชุมชนช่วยกันดำเนินการโดยด่วน โดยเฉพาะแนวทางในการลดการใช้สารเคมี ซึ่งขณะนี้ก็ได้ดำเนินการไปบ้างแล้ว

อภิปรายผล

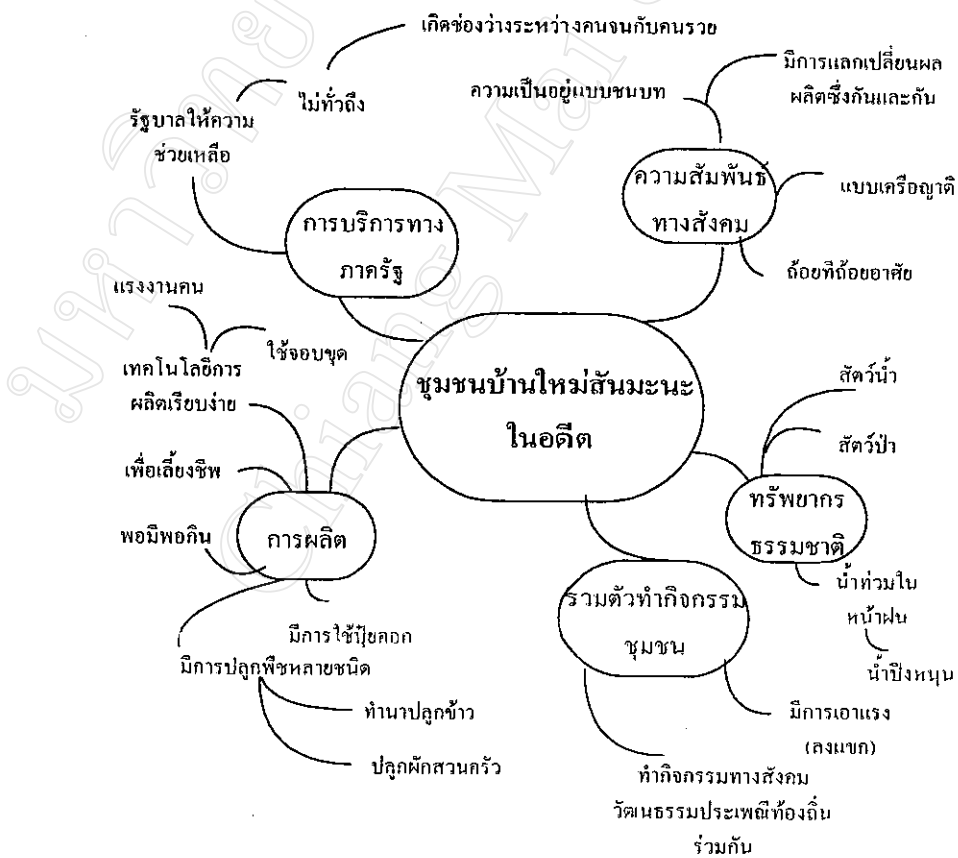
การที่ชุมชนได้มีโอกาสไปแลกเปลี่ยน ร่วมกันคิดกับชุมชนอื่นๆ ทำให้ชุมชนมองตัวเองชัดเจนมากขึ้นเพราะเป็นการมองย้อนกลับเข้าสู่ชุมชน หากมองที่บ้านของตัวเองอาจมองไม่ชัดเจนนัก อีกประการหนึ่งที่สำคัญทำให้ชุมชนมีความกล้าในการแสดงออกมากยิ่งขึ้น ในการออกไปนำเสนอผลงานของกลุ่มหลังจากที่ได้ร่วมกันคิด แสดงให้เห็นถึงการเปิดโอกาสให้ตัวแทนกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมมีส่วนร่วมโดยแท้จริง

ขั้นตอนที่ 2 การกระตุ้นให้เกษตรกรเรียนรู้สถานภาพของชุมชน วิเคราะห์ชุมชนร่วมกันโดยใช้เทคนิค AIC และ SWOT analysis

แลกเปลี่ยนแนวคิดว่าทำวิจัยร่วมกับสมาชิกกลุ่มเกษตรกร และวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันโดยใช้เทคนิค SWOT analysis และ AIC

- 1) ผู้ดำเนินรายการ คือ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข กล่าวเปิดประเด็นพูดคุย โดยให้เกษตรกรนั่งล้อมวงสนทนา
- 2) สรุปประเด็นพูดคุยต่างๆ บนกระดาษปรีฟ โดยใช้ Mind map
- 3) นำเสนอประเด็นในการพูดคุยบนกระดาษปรีฟ ให้เกษตรกรรับทราบ พร้อมทั้งเสริมในประเด็นที่ขาดหายไป

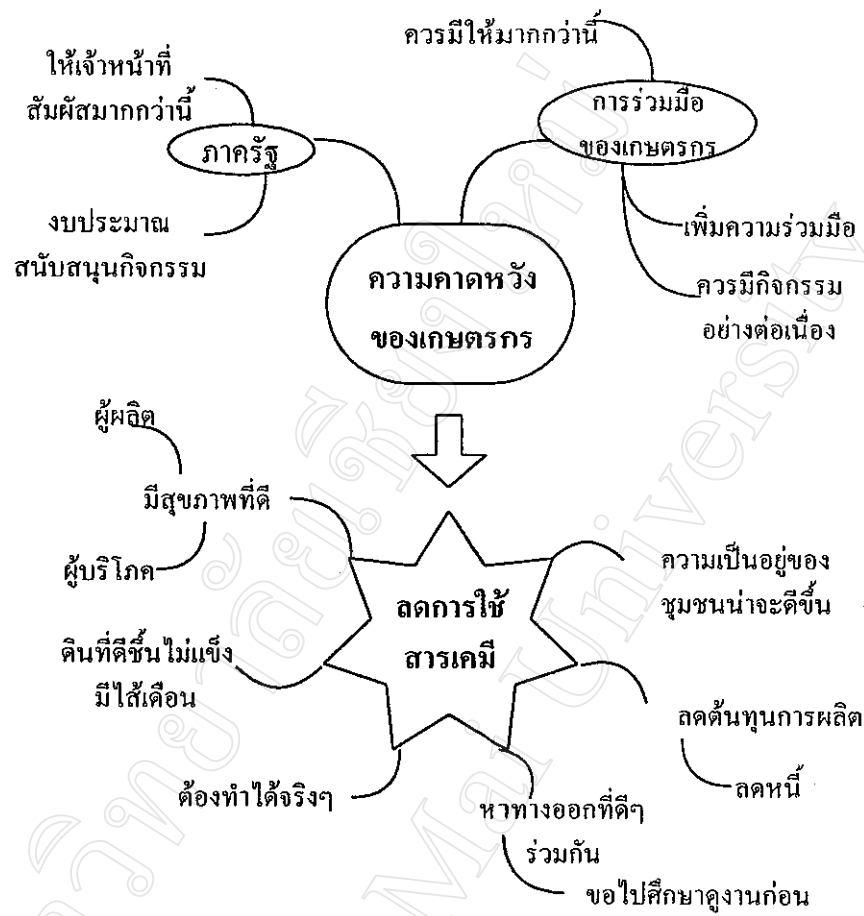
นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและนำเสนอในรูปแบบแผนภูมิ ดังนี้ คือ

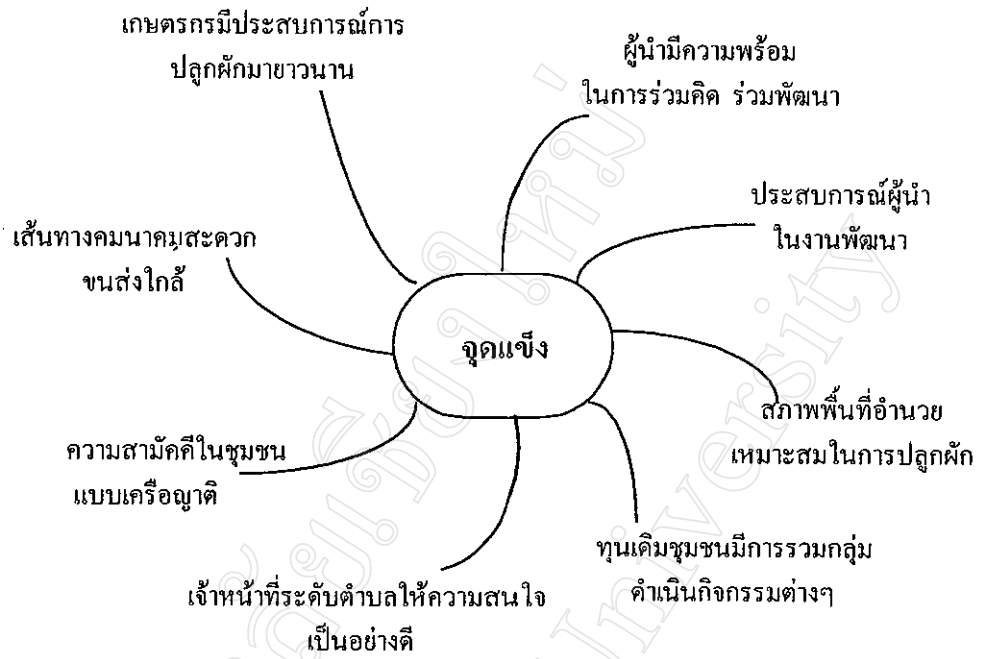
แผนภูมิที่ 1 ชุมชนบ้านใหม่สันมะนะในอดีต

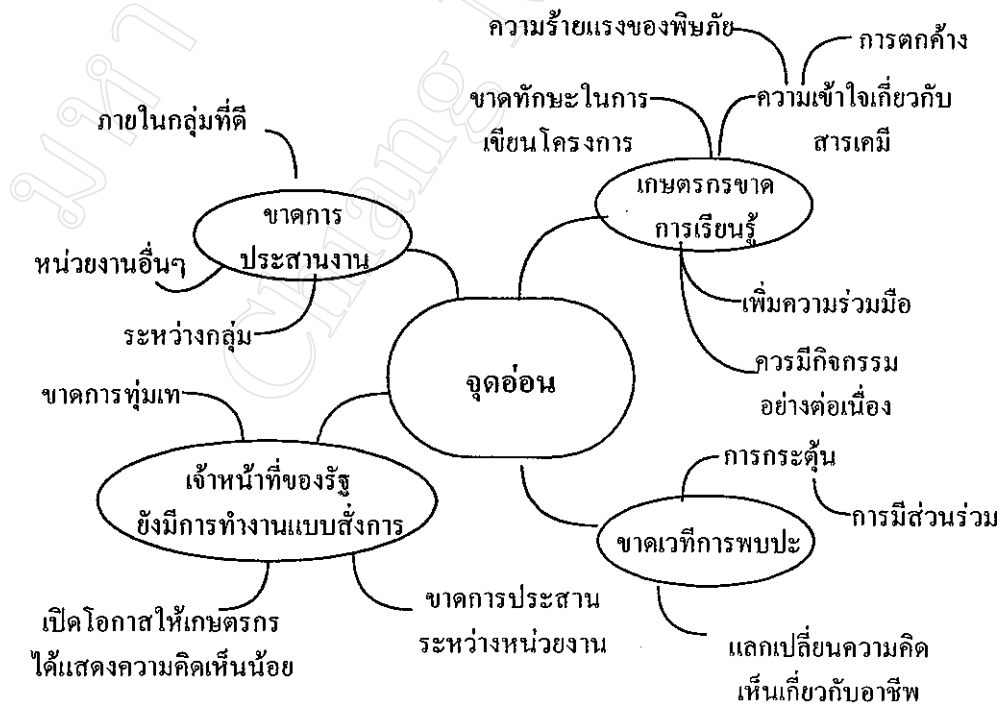
แผนภูมิที่ 2 ชุมชนบ้านใหม่สันมะนะในปัจจุบัน

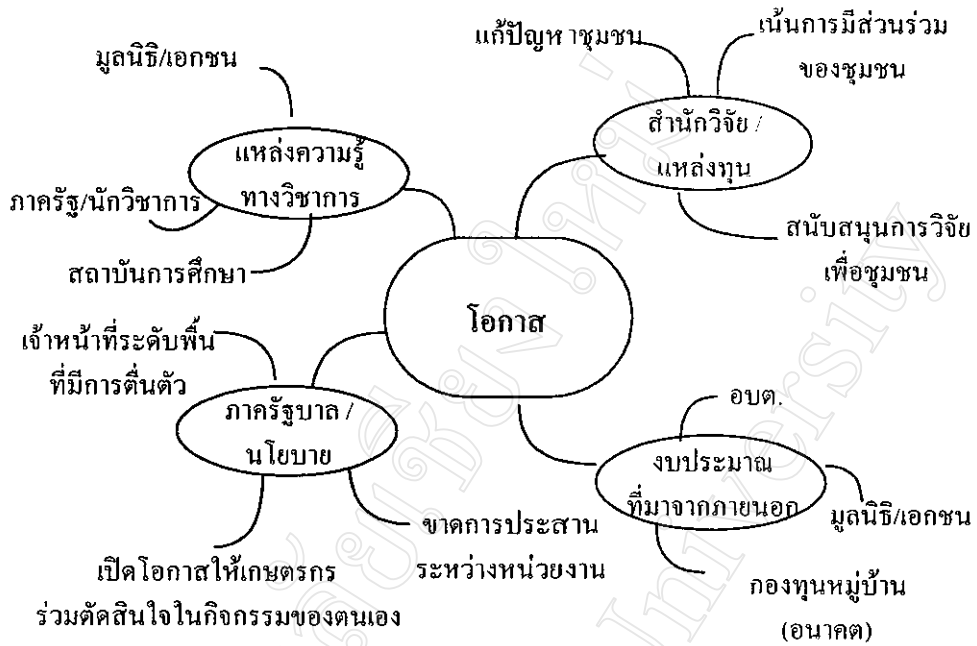
แผนภูมิที่ 3 ชุมชนบ้านใหม่สันทะนะในความหวังของเกษตรกร

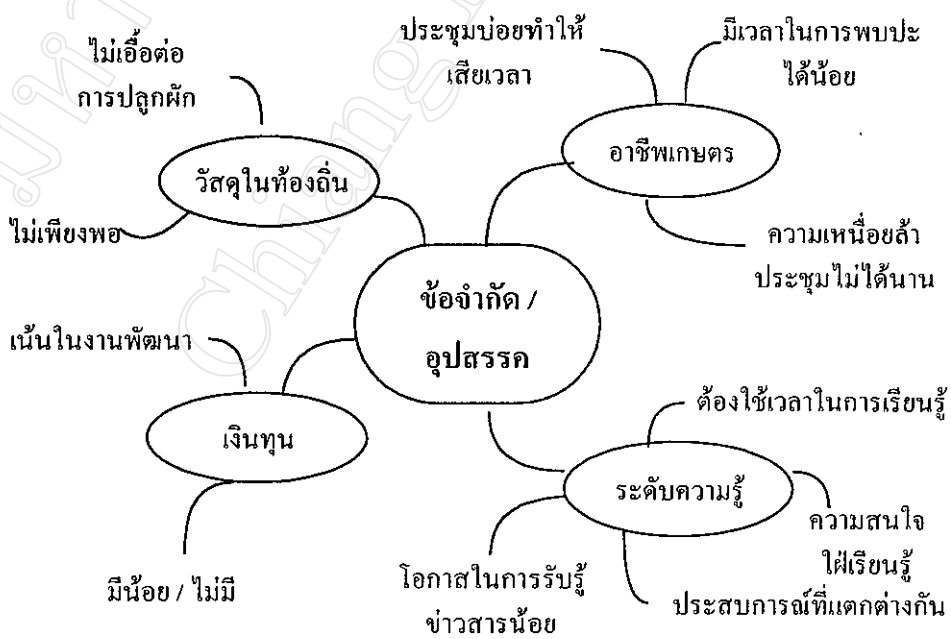
แผนภูมิที่ 4 จุดแข็งของชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ

แผนภูมิที่ 5 จุดอ่อนของชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ

แผนภูมิที่ 6 โอกาสของชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ

แผนภูมิที่ 7 ข้อจำกัดของชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ

อภิปรายผล

ผลการดำเนินกิจกรรมพบว่า เกษตรกรมีความสนใจและให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ สาธารณะสุข และทีมวิจัย เนื่องจากมีการซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเป็นกันเอง และเห็นด้วยกับการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ เพื่อนำไปสู่การลดการใช้สารเคมี เช่นที่อื่นๆ ทำประสบความสำเร็จมาแล้ว จากกิจกรรมทำให้เกษตรกรได้เรียนรู้วิธีการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนร่วมกัน อย่างเป็นระบบอย่างมีเหตุและผลที่มีความสัมพันธ์กันเพื่อได้แก้ไขปัญหาค้นคว้าจุดที่ควรแก้ไข ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนตลอดจนความยั่งยืนในอนาคตได้ และการนัดครั้งต่อไปเป็นข้อสรุปของเกษตรกร ในการตัดสินใจทำกิจกรรมไปศึกษาดูงานก่อน สะท้อนให้เห็นว่าเกษตรกรต้องการความเชื่อมั่น โดยไปดูการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม นักวิจัยพบว่า เกษตรกรมีการพูดคุยยกตัวอย่างในประเด็นปัญหาตลาดลำไย ที่กลุ่มเกษตรกรรวบรวมตัวกันเพื่อ สามารถขายได้ในราคาดี แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรมีแนวคิดในการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิด ประโยชน์สูงสุด

ขั้นตอนที่ 3 กระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักถึงความจำเป็นในการลดการใช้สารเคมีโดยใช้วิทยากร กระบวนการจากภายนอกชุมชน

กิจกรรมที่ 3.1 เรียนรู้เทคนิค และกระบวนการมีส่วนร่วม

รวมตัวเป็นกลุ่ม ในวันที่ 27 ตุลาคม 2543 ณ บ้านคุณอำนวย ดีใหม่ โดยมีเกษตรกร 10 คน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข 2 คน วิทยากรรับเชิญ (คุณเจริญ เหล่าศิริเสถียร) และนักวิจัย เข้าร่วมรวม 14 คน

1. ประชุมกลุ่ม โดยมีวิทยากรให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหา
2. สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
3. สรุปประเด็นการพูดคุยลงกระดาษปฐพี

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้ คือ

วันนี้จัดประชุมโดยกลุ่มเกษตรกรเอง สืบเนื่องจากการพูดคุยในวันที่ 17 ตุลาคม 2543 ถึงความพร้อม ในการรวบรวมสมาชิก และได้สมาชิกที่จะทำกิจกรรมจริงๆ ผู้เขียนได้เชิญ คุณเจริญ เหล่าศิริเสถียร มากระตุ้นแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการแก้ปัญหากลุ่มเกษตรกรให้แนวคิดในการวิจัย คุณเจริญ ได้พูดถึงการวิจัยเป็นการพัฒนาปัญญาเพราะเสี่ยงที่จะใช้คำว่าวิจัย เพื่อสะดวกต่อการทำความเข้าใจของเกษตรกร การพัฒนาปัญญาได้ยกโครงสร้างการพัฒนาปัญญาขึ้น และชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมาถือว่าประสบความสำเร็จล้มเหลว เพราะขาดการวิเคราะห์ที่ตรงตรง เช่น การที่ชุมชนมีปัญหาอะไรมีแต่หน่วยงานคอยให้ความช่วยเหลือหรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปเรื่อยๆ ไม่ได้มีการวิเคราะห์และให้ชุมชนมาร่วมกันคิดมาร่วมกันหาปัญหา โดยชุมชนเอง ทำให้ที่ผ่านมาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร คุณเจริญ จึงได้ถ่ายทอดแนวคิดในการพัฒนาปัญญา (ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว) ถ้าชุมชนใดทำได้ดังนี้ตามกระบวนการนี้จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและยืนด้วยขาของชุมชนเองได้ ดังนี้คือ เริ่มจากชุมชน มีปัญหาอะไร ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมกันคิดร่วมกันวิเคราะห์หาแก่นแท้ เพื่อจะได้แก้ปัญหาตรงจุดและแก้ด้วยตนเองก่อน สร้างความตระหนักจนเกิดอยากแก้ไข ก่อนจะแก้ไขจะต้องมีการวิเคราะห์หาข้อมูลที่แท้จริงก่อน จึงจะหาทางออกหรือหาทางแก้ไขแล้วค่อยลงมือแก้ไข พร้อมสรุปติดตามเพื่อจะได้มีการปรับปรุงได้ทันที่ และเขียนรายงานเพื่อจะได้กลับไปสู่ชุมชนเป็นแบบแผนแบบอย่างต่อไป ท่านได้ยกตัวอย่าง ปัญหาลำไยไม่เป็นจัมโบ้

งานพัฒนา ก็คือ ได้ลำไยจัมโบ้ / ได้ความรู้การทำลำไยให้เป็นจัมโบ้

งานปัญญา ก็คือ การศึกษา ดิน น้ำ ธาตุอาหาร ต้นไม้ ใบ ราก การจัดการ

ช่วงท้ายเปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยน

- พ่อหลวงบุญธรรม อินทร์วรรณ กล่าวว่า “ปัญญาเดิมเรามีอยู่แล้ว ขาดแต่วิธีการจัดการ หาปัญหาที่แท้ๆ”
- เกษตรกร ทุกวันนี้ เคาใส่ ไม่รู้ว่า มีธาตุอาหารอะไร
- เริ่มจากดินก่อน
- พ่อหลวงฯ ขาดสิ่งที่ปัญญาไม่เกิด คือทุกครั้งที่เข้าร่วมประชุม เอาเป็นว่า ผ่อเป็นก่อน
- ตัวอย่างเช่น การทำไฟกิ่งก็ต้องมาถามความคิดเห็น ของชุมชนก่อน
- เป็นไปได้ยาก การทำมาหากิน ไม่พอกิน
- กลุ่มลำไยไม่เป็นแท้ ขาดการรวมกลุ่มปฏิบัติกิจกรรม

คุณเจริญ จึงได้โยงไปเรื่องหนี้สิน ยกตัวอย่าง 150 ครัวเรือน ทั้งหมู่บ้าน กู้รทส. เฉลี่ย 30,000 บาท ต่อครัวเรือน เป็นเงิน 4,500,000 บาท คอนเบีย ร้อยละ 10 เป็นเงิน 450,000 บาท/ปี ถ้าเอาดอกเบี้ยในแต่ละปีไปพัฒนาหมู่บ้านคงจะเจริญมากกว่านี้ และได้สอบถามถึงเงินออมในหมู่บ้าน มีดังนี้คือ

1. กลุ่มออมทรัพย์ 62,000 บาท
2. กขคจ. 280,000 บาท
3. สุขาภิบาล 6,000 บาท
4. แม่บ้าน 20,000 บาท
5. อบต. 200,000 บาท

คุณเจริญ แนะนำให้รวมเงินแล้วไปต่อกับธนาคารออมสิน แล้วจะได้ 5 เท่า ชุมชนมีความสนใจ และมีการนัดในครั้งต่อไปมีประชุมใหญ่ของหมู่บ้านในวันที่ 12 พฤศจิกายน 2543 พ่อหลวงบุญธรรม จึงเชิญคุณเจริญ มาให้แนวคิดอีกครั้ง และอยากให้ชุมชนตั้งเป็นกลุ่มพัฒนาปัญญาของหมู่บ้านขึ้น เพื่อจะได้มีคนดำเนินการที่เป็นรูปธรรม

มาที่เรื่องของกลุ่มลดการใช้สารเคมี ซึ่งที่จริงแล้ววันนี้ในที่ประชุม ครั้งที่ 17 ต.ค 2543 แล้ววันนี้จะต้องมาร่วมกันร่างแผนแล้วเอาคนที่จะทำจริง ๆ มาพูดคุยกันถึงแผนและแนวทางที่จะทำต่อ ทำให้คุณศุภกฤษณ์ ดำเนินการต่อถึงกลุ่มเกษตรกร

ผลสรุปถึงแผนกิจกรรมที่จะเริ่มดำเนินการไปก่อน คือ

1. ตรวจสอบดิน(pH) +ตรวจน้ำ+ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับปุ๋ยของพืช
2. ทำปุ๋ยชีวภาพ จากหอย กัลล้วย ฟักทอง อื่นๆ ทดลองใช้ในหมู่บ้านก่อน
3. ทำปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์ วัว หมู ไก่
4. ทำยาไล่แมลง เช่น จากหางไหล หัวข่า หนอนตายยาก สะเดา ตะไคร้หอม บอระเพ็ด

5. นำยาตรวจคัดเพื่อค้นหาสารพิษ
6. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน (เสริมความรู้เป็นระยะ)
7. เรื่องตลาดไว้ก่อน เพราะมีอยู่ทั่วไป หรือจะขายตลาดธรรมดาก็ได้
8. นัดเจอทุกวันพุธ หรือตามความเร่งด่วน

สมาชิกและคณะกรรมการ คือ

1. นายบุญจันทร์ อินทร์วรรณ	ประธาน
2. นายอินเนตร อินทร์วรรณ	รองประธาน
3. นายอำนาจ ดีใหม่	เลขา
4. นายสุกิจ ต๊ะชี	ประชาสัมพันธ์

คณะกรรมการ

1. นายมนูญ วงศ์ฐาน	2. นายบุญเป็ง สมธง
3. นายเสาร์ เรียบสุภา	4. นายขยัน หิริธรัตน์
5. นายทองคำ ขาววรรณ	6. นางฟอง บารมี
7. นางขันแก้ว อินทร์วรรณ	8. นายสมบัติ ทอมพงศ์

ข้อสังเกต

1. การประชุมครั้งนี้เป็นความต้องการของเกษตรกร ซึ่งต่างจากการประชุมครั้งแรกที่เป็นการนัดพูดคุยโดยเจ้าหน้าที่
2. เกษตรกรรู้สึกว่าเป็นของเกษตรกรเองจึงมีความตั้งใจในการร่วมประชุม
3. เกษตรกรที่มาร่วมเป็นกลุ่มที่มาด้วยตั้งใจจริงพร้อมเข้าร่วมเป็นสมาชิก

อภิปรายผล

เกษตรกรที่เข้าร่วมในการประชุมวันนี้ทำให้เกษตรกรได้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม และการค้นหาปัญหา การจัดการกับข้อมูล ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงเหตุและผลที่เกิดขึ้น ตลอดจนการจัดการทุนของชุมชนที่มีอยู่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยมีแหล่งทุนปัจจัยที่เอื้ออยู่ในขณะนี้ (ธนาคารออมสิน) และที่สำคัญจะต้องมีคณะกรรมการขึ้นมาบริหารชุดหนึ่ง และเน้นการทำงานเป็นกลุ่มและสิ่งที่ขาดไม่ได้คือการมีส่วนร่วมของทุกๆ คน ทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

การได้รับการกระตุ้นจากวิทยากรที่มาจากภายนอกมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ชุมชนได้ตื่นตัวมากขึ้น โดยเฉพาะวิทยากรที่ดำเนินงานกับชุมชนเป็นเวลานานและมีประสบการณ์จะรู้ฐานของชุมชนเป็นอย่างดี ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างจริงจังระหว่างวิทยากรและเกษตรกร

กิจกรรมที่ 3.2 “งานวันสาธิตการทำปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอร์รี่”

วันที่ 23 พฤศจิกายน 2543 ณ.อบต.ต้นธง อ.เมือง จ.ลำพูน จัดโดย สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองและอบต.ต้นธง โดยมีเกษตรกร เจ้าหน้าที่ของรัฐ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และบุคคลที่สนใจเข้าร่วม ประมาณ 100 คน

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้ คือ

งานเปิดตัวศูนย์สาธิตการทำปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอร์รี่ เป็นกิจกรรมหนึ่งที่น่าสนใจ และเกษตรกรมีความตื่นตัวในการจัดเตรียมงาน เพราะถือว่าเป็นเจ้าภาพ กิจกรรมในงานได้เชิญผู้ว่าราชการจังหวัด (นายเลียบ นราติสร) มาเปิดงาน และเชิญเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ มาให้ความรู้แก่ผู้มาร่วมงาน โดยมีกิจกรรมในงาน ดังนี้

1. จุดสาธิตหอยน้ำหมัก (ปุ๋ยชีวภาพ) พร้อมผลงานของเกษตรกรบ้านใหม่สันมะนะ ออกโชว์ ใส่เกลลอนขนาดต่างๆ มีคนสนใจถามซื้อกันมากมายแต่เกษตรกรยังไม่ขายอาจจะเป็นเพราะอยากนำไปใช้เองมากกว่า
2. บริการเจาะเลือดหาปริมาณสารพิษตกค้างในเลือด โดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อให้ทราบสถานการณ์ปริมาณสารพิษตกค้างในเลือด
3. ศูนย์ ใบบโอ (แม่เหี้ยะ) กรมส่งเสริมการเกษตร มาจัดนิทรรศการพร้อมทั้งให้ความรู้แก่เกษตรกรที่สนใจ เกี่ยวกับการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน
4. กรมพัฒนาที่ดินจังหวัดลำพูน มาให้ความรู้เกี่ยวกับการทำปุ๋ยหมักและแจกเชื้อราไตรโคเดอมา ให้เกษตรกรได้ทดลองนำไปใช้ด้วย
5. ร้านค้ากิจกรรมของแม่บ้าน พื้นที่ใกล้เคียง เช่น ของป่าซาง มีไวน์ผลไม้ แหนม และที่สำคัญคือ จุดขายผักปลอดภัยจากสารพิษ ของเกษตรกรบ้านใหม่สันมะนะ ผักที่นำมาขายเป็นผักปลอดภัยจากสารพิษ เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเกษตรกรไม่ได้ฉีดยาฆ่าแมลง และนิทรรศการอื่นๆ เช่น นิทรรศการเกี่ยวกับเส้นทางสารพิษสู่ชีวิต ของผู้เขียนเองได้นำไปแสดงในงานด้วย
6. ต่อจากนั้นได้เชิญวิทยากรชาวบ้านมาให้ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ในการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ และวิธีการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ เพื่อให้เกษตรกรที่มาเที่ยวในงานได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

ข้อสังเกต

1. กิจกรรมนี้จัดขึ้น เนื่องจากความต้องการของเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล
2. เกษตรกรยังไม่มีความพร้อมในการจัดกิจกรรม เนื่องจากปุ๋ยที่ทดลองทำยังไม่ได้นำไปใช้ในแปลงผักจริง จึงทำให้การคำถามแก่ผู้มาชมงานไม่สมบูรณ์นัก
3. เจ้าหน้าที่ระดับสูงให้ความสำคัญและเห็นประโยชน์ในการเผยแพร่

4. หน่วยงานหลายๆ ฝ่ายให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดี

อภิปรายผล

งานเปิดตัวศูนย์สาธิตการทำปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอริ ทำให้เกษตรกรเกิดความตื่นตัวในการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษและยังได้เรียนรู้วิธีการแนวทางในการผลิต อีกทั้งงานดังกล่าวยังช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ตลอดจนหน่วยงานของภาครัฐ ทั้งในส่วนของเจ้าหน้าที่และองค์กรหันมาให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษกันมากขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจในแนวโน้มทางการผลิตและการตลาดในอนาคต

กิจกรรมที่ 3.3 “แลกเปลี่ยนกับผู้มีประสบการณ์”

มีการบรรยายในหัวข้อ การผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ และสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นที่สนใจ ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2544 ณ บ้านนายอำนวย ดีใหม่ โดยมีวิทยากรรับเชิญ (คุณณรงค์ มุลละ ประธานกลุ่มปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ บ้านฝั่งหมิ่น หมู่ที่ 7 ตำบลเหมืองจี้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โทรศัพท์ 053 506108) มีเกษตรกร เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล และนักวิจัย รวมผู้เข้าร่วมกิจกรรม 16 คน

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้

คุณณรงค์ มุลละ ให้ความรู้แนวคิดเกี่ยวกับการทำผักปลอดภัยจากสารพิษ พร้อมทั้งคุณแลกเปลี่ยนเล่าประสบการณ์ ในการทำผักที่ครบวงจร ตั้งแต่การผลิต การบรรจุ การตลาด การผลิตปุ๋ยใช้เอง และได้เล่าประสบการณ์ของกลุ่มในการดำเนินกิจกรรม เริ่มจากกลุ่มเกษตรกร 10 คน ดำเนินการมาได้ 1 ปีเต็มแล้ว กลุ่มเกิดจากผู้นำโดยคุณณรงค์เอง ได้เล็งเห็นและตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมี ซึ่งเป็นสถานการณ์ปัญหาที่พี่น้องเกษตรกรประสบกันทั่วหน้า จึงเกิดแนวคิดในการที่จะลดการใช้สารเคมี ทำให้ตนเองสนใจเป็นกรณีพิเศษและได้ศึกษาค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่างๆ ตลอดจนการได้มีโอกาสไปเรียนรู้จากที่อื่นๆ มา ไม่ว่าจะเป็นจากตำราทางวิชาการ หรือแหล่งที่มีการผลิตจริงๆ แล้วนำมาถ่ายทอดให้สมาชิกที่สนใจได้ทราบและเป็นการเรียนรู้ควบคู่กันไป จนขณะนี้คุณณรงค์ได้นำแนวคิดและวิธีการต่างๆ เหล่านี้ไปถ่ายทอดแก่ชุมชนอื่นๆ ต่อไปเพื่อความสบายใจ และเห็นใจพี่น้องเกษตรกรที่มาทนทุกข์อยู่กับสารเคมี ตลอดจนต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้นอยู่ทุกวันนี้ ทำไปแล้วไม่คุ้มไม่รู้ว่าจะทำไปทำไม ตัวเองก็อันตราย

จากการดำเนินงานของกลุ่มตอนนี้เป็นการผลิตที่ครบวงจร คือ กลุ่มจะมีการดูแลตั้งแต่การผลิตจนถึงการตลาด เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมได้ขยายวงกว้างต่อไป จากแนวคิดจริงๆ แล้วอยากให้เกษตรกรลดการใช้สารเคมีและทางโครงการปลูกผักในมุ้งของกรมส่งเสริมการเกษตรลงไปในพื้นที่ด้วย ทำให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการ ในช่วงแรกๆ ก็ประสบผลสำเร็จดี แต่มาใน

ระยะหลังเกิดการระบาดของหนอนคิงคิงจากข้างบนหลังคามุ้ง ต่อมาจึงได้เปลี่ยนแผนชาวบ้านใช้แบบผสมผสานมาปลูกผักนอกมุ้ง โดยพยายามหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี โดยหันมาใช้สารจุลินทรีย์ควบคู่กันไป จากประสบการณ์ของคุณณรงค์มองถึงให้ผักมีความแข็งแรง หากผักอ่อนแอจะมีกลิ่นที่แมลงชอบแล้วมาทำลายผักเราได้ ส่วนการใช้ยาฆ่าแมลงนั้นนอกจากจะเป็นการสิ้นเปลืองต้นทุนแล้ว ยังมีพิษตกค้างในผัก และมีหน้าซำในยาฆ่าแมลงยังมีกลิ่นที่ดึงดูดแมลงเข้ามาในแปลงมากยิ่งขึ้น ทำให้ฆ่ากันไม่ไหว ขอยกวิธีการดูแลผักอย่างคร่าวๆ ไว้ ณ ที่นี้ คือ

การผลิต ในกระบวนการผลิตส่วนใหญ่จะเน้นที่การใช้สารจากธรรมชาติ ส่วนสารเคมีพยายามลด ละ เลิก อยู่เนื่องจากอยู่ในขั้นการทดลองทำอยู่

- การใช้สารจุลินทรีย์ที่มีชื่ออยู่เป็นการหมักปุ๋ยใช้เอง ทั้งปุ๋ยคอก ปุ๋ยน้ำหมักจากหอยเชอร์รี่ ปลา ฟักทอง กลัวย ซึ่งแล้วแต่ความเหมาะสมและฤดูกาลของวัสดุในท้องถิ่น การใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ทางใบ ใช้อัตรา 1:1,000 ควรหมั่นพ่นทุกๆ 7 วัน หรือถ้าราคาโคนต้นควรใช้ที่ความเข้มข้นเพิ่มขึ้นจากรดทางใบ 3 เท่า

- ปุ๋ยเคมี มีการใช้ในการผสมบ้างบางส่วน แต่ก็พยายามลดอยู่ ข้อควรระวังอย่าใช้ปุ๋ยสูตรเดียวโดยเด็ดขาด เช่น 46-0-0 ที่มีผสมในปุ๋ยคอกได้บ้างคือสูตร 25-7-7 และที่ผสมในปุ๋ยน้ำชีวภาพจากหอยเชอร์รี่ คือ สูตร 13-0-46

- การกำจัดแมลงศัตรูพืช ใช้วิธีการตามแนวทางเกษตรธรรมชาติ หรือเกษตรปลอดภัยจากสารพิษ ขอยกตัวอย่างเช่น 1) เพี้ยอ่อน จะใช้น้ำหมักเหล้าขาว+น้ำส้มสายชู+EM+กากน้ำตาลหมักดองใช้เวลา 24 ชั่วโมง แล้วทำการฉีดพ่น ใช้น้ำยา 40 ซีซี ต่อน้ำ 20 ลิตร 2) หมัดดิน ใช้กาวดัก โดยใช้ถุงทากาวหากไม่มีถุงใช้ใบตอง แต่ที่ฆ่าหมัดดินจริงๆ แล้วก็คือ ไล่เดือนฝอย ถุงละ 40 บาทใช้ผสมน้ำ 4 ลิตร ฉีดพ่น และมีการใช้สารสะเดาในการฉีดพ่นฆ่าหนอนด้วย เพื่อไปยับยั้งการลอกคราบของหนอน รายละเอียดวิธีการยังมีอีกมากหากเกษตรกรท่านใดสนใจสอบถามหรือเชิญมาใหม่ก็ได้

การบรรจุภัณฑ์ มีเคล็ดลับจากคุณณรงค์ ว่าทำอย่างไรให้ผักขายได้ คือ เมื่อเก็บผักมาอย่าพยายามล้างผักให้เจ็ดผักให้สะอาดและตากแห้งให้สวยงาม แล้วทำการบรรจุมีถุงซึ่งมีถุงอยู่ 3 ขนาด แบ่งใส่ตามขนาดความเหมาะสมของผัก โดยจะใส่ถุงละประมาณ 3 ซีด โดยทางกลุ่มมีตราสินค้าของกลุ่มเอง โดยการรับรองผักปลอดภัยจากสารพิษ จากสำนักงานเกษตรอำเภอเมือง

การตลาด มีฝ่ายการตลาดอยู่มีหน้าที่ในการรวบรวมผลผลิต แล้วนำไปขายให้กับศูนย์การค้า เช่น ที่เคยส่งอยู่มี โลตัส โอโซน ช่วงหลังชลอปไปเพราะการผลิตมีมากเกินไป และการขายไม่เหมาะสมกับราคา คือราคาที่ส่งไป ประมาณถุงละ 5 บาท แต่ไปขาย 12-18 บาท ทำให้ผักเหลือของที่เหลือเกิน 3 วันจะส่งกลับ ทำให้เกิดมีปัญหบ้างเล็กน้อยแต่ทางกลุ่มก็ค่อยๆ แก้กันไป

ส่วนตลาดอื่นๆ กำลังขออนุญาตขยายที่ศาลากลาง วันจันทร์ วันพุธ และวันศุกร์ และพยายามขยายตลาดเข้าสู่โรงเรียน เช่นที่โรงเรียนจักรคำ และพยายามแทรกตามตลาดชุมชน เช่น กาดบ้านแปง กาดหนองเต่า กาดเหมืองจี้ และเปิดโอกาสให้หมู่เพื่อนเกษตรกรบ้านใหม่สันมะนะได้แลกเปลี่ยนซักถาม ต่อจากนั้นเกษตรกรอำเภอเมืองจังหวัดลำพูน ได้พูดคุยประเด็นทั่วไป และยินดีที่ชุมชนได้ร่วมมือกันทำผักปลอดภัยจากสารพิษ ควรมีการขยายในวงกว้างต่อไป ส่วนไหนที่สำนักงานเกษตรอำเภอช่วยได้ขอให้แจ้งผ่านทางเกษตรตำบลมาแล้วจะรีบจัดการให้ (เกษตรกรอำเภอมาตรวจพื้นที่การทำงานของคุณชาญณรงค์พบกำลังประชุมกลุ่มเกษตรกรพอดี)

ช่วงทำคณะกรรมการกลุ่มและสมาชิก ได้ช่วยกันเขียนโครงการ เพื่อเสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลพร้อมทั้งรวบรวมรายชื่อสมาชิก โดยมีตัวอย่างการเขียนโครงการจากองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นแนวทาง

ข้อสังเกต

เกษตรกรมีความสนใจในการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากวิทยากรอย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งเกษตรกรมีความเชื่อมั่นต่อตัววิทยากร เพราะวิทยากรได้เล่าภูมิหลังจากการเป็นข้าราชการแล้วลาออกมาทำการเกษตรแบบปลอดภัยจากสารพิษ เนื่องจากได้สังเกตเห็นถึงอันตรายของการใช้สารเคมีที่คุกคามวิถีชีวิตของพี่น้องเกษตรกร และผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เลวร้ายอยู่ทุกวันนี้

อภิปรายผล

เกษตรกรที่เข้าร่วมฟังการบรรยาย จากคุณณรงค์ มุลละ ทำให้ได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมการบริหารจัดการ และแนวคิดเกี่ยวกับการผลิต การตลาด ผักปลอดภัยจากสารพิษ

คุณณรงค์ มุลละ ผู้ตระหนักในพิษภัยของสารเคมี และห่วงใยต่อเกษตรกรจึงเป็นผู้คอยกระตุ้น ตลอดจนนำองค์ความรู้มาแลกเปลี่ยนให้เพื่อนบ้านได้รับฟังรับทราบ ตลอดจนเกิดการเกิดกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษขึ้น การเกิดกลุ่มจะเกิดจากการรวมตัวของเกษตรกรที่ประสบปัญหาเดียวกัน เข้ามาร่วมมือกันคิดวิเคราะห์เพื่อหาทางออก และสามารถจัดการกับปัญหาได้ระดับหนึ่งแล้ว

จะเห็นได้ว่าการทำงานเริ่มจากกลุ่มเล็กๆ จะประสบผลสำเร็จได้ดีและที่สำคัญอยู่ที่ผู้นำกลุ่มจะต้องมีความเป็นผู้นำและตื่นตัวให้ทันกับเหตุการณ์อยู่ตลอดเวลา และสามารถกระตุ้นบุคคลอื่นได้เป็นอย่างดี จึงจะทำให้กลุ่มประสบผลสำเร็จได้ และเป็นการช่วยแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปัจจัยการผลิต การตลาด ตลอดจนปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อมด้วยเพื่อให้ขยายสู่ชุมชนอื่นต่อไป สำหรับกลุ่มเกษตรกรบ้านใหม่สันมะนะ คิดว่าจะนำเอาแนว

ความคิดที่ได้รับในการถ่ายทอด และองค์ความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติต่อไปให้เกิดเป็นรูปธรรม จะเห็นได้ว่าเกษตรกรเกิดการยอมรับได้เร็วจากการแสดงท่าที เนื่องจากผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดเป็นเกษตรกรด้วยกันเอง และเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือท่านวิทยากรเป็นข้าราชการเก่าลาออกมาทำการเกษตร ทำให้เกษตรกรมีการตื่นตัวและมีกำลังใจในการทำการเกษตรมากขึ้น และคาดว่าจะนำไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรที่สนใจอื่นๆ ต่อไป

กิจกรรมที่ 3.4 “ร่วมกิจกรรมชุมชนแบบไม่เป็นทางการ”

พูดคุยในประเด็นที่เกี่ยวกับการ ลด ละ เลิกการใช้สารเคมี พร้อมกับเชื่อมชมแปลงผัก และไม้ผลของเกษตรกร ในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2544 ณ บ้านใหม่สันมะนะ ต.ต้นธง อ.เมือง จ.ลำพูน

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้ คือ

วันนี้ไม่มีกิจกรรมในการประชุม เนื่องจากชุมชนช่วยกันสร้างบ้านหลังที่ไฟไหม้ ไม่มีการแจ้งล่วงหน้า นักวิจัยก็ถือโอกาสช่วยชุมชนสร้างบ้านร่วมกับชุมชนด้วย ระหว่างการทำงานก่อสร้างได้แลกเปลี่ยนกับกลุ่มเกษตรกร เรื่องการทำปุ๋ยหมักซึ่งเกษตรกรยังไม่พบปัญหาอยู่ระหว่างการทดลองทำ และได้ถามถึงปัญหา ตอนนี้ยังไม่มีปัญหาอะไร ก็ได้ทดลองทำไปเรื่อยๆ มีโอกาสได้คุยกับคุณสุกิจ ติงซี ก็ชี้ให้เห็นว่าเขามีแนวคิดในการนำปุ๋ยคอกมาใช้ เพราะชาวบ้านที่เลี้ยงวัวไว้ตัวหนึ่ง คุณสุกิจ ได้สั่งให้เกษตรกรเก็บมูลไว้ให้ และได้ในครั้งแรก 2 กระสอบ กระสอบละ 15 บาท เพื่อจะนำไปหมักและใส่ผักต่อไป

มีข้อสังเกตว่าสมาชิกกลุ่มคนหนึ่ง ได้สนใจวิธีการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพเป็นกรณีพิเศษ (นายมนูญ วงศ์ฐาน) และได้ทดลองทำในหลายๆ สูตร ซึ่งท่านพยายามศึกษาค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่างๆ เช่น จากรายการโทรทัศน์ รายการวิทยุ และได้จดเบอร์โทรศัพท์ทางรายการวิทยุของนักวิชาการและได้โทรไปปรึกษา เพื่อนำมาทดลองและทำด้วยตนเอง

ต่อจากนั้น คุณมนูญ วงศ์ฐาน ได้เชิญนักวิจัยไปเยี่ยมที่บ้านและเล่าให้ฟังว่า หลังจากที่ได้ทดลองทำและใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพทั้งในพืชผักและต้นลำไย เกิดผลอย่างเห็นได้ชัดเจน เช่น กรณีของต้นลำไยที่ใกล้ตาย เมื่อใช้สารสกัดจากธรรมชาติก็มีการแตกใบอ่อนและใบค่อยๆ มีสีเขียวขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และเดินถัดไปในบริเวณโรงเก็บของหลังบ้านได้มีการหมักปุ๋ยน้ำชีวภาพไว้หลายสูตรมาก ไม่ว่าจะจากหอยเชอรี่ และเปลือกสับปะรด ซึ่งขอจากแม่ค้าที่ตลาดเมืองลำพูนมาทดลองตามสูตรที่นักวิจัยเคยคุยให้ท่านฟัง และการทำหัวเชื้อแบบปลอดเชื้อ (ได้รับข่าวสารจากรายการวิทยุ) และคุณมนูญ เล่าว่าได้มีการคิดนำเอาเศษใบตองที่ห่อใบเมี่ยงมาใช้ทำเป็นปุ๋ยหมักผสมกับมูลไก่บ้านที่ได้เลี้ยงไว้ ซึ่งเมื่อก่อนมีการเผาทิ้งไปโดยเปล่าประโยชน์ (คุณมนูญ มีอาชีพขายเมี่ยงเป็น

อาชีพหลัก) หลังจากนักวิจัยเข้าไปจึงได้คิดนำมาใช้ประโยชน์ เพราะนักวิจัยชอบสนทนาและแลกเปลี่ยนหลังจากที่ได้ไปดูงาน หรืออ่านเจอจากในหนังสือก็ไปเล่าสู่กันฟัง และนักวิจัยสังเกตดูเกษตรกรท่านนี้มีความสนใจเป็นพิเศษ นักวิจัยจึงได้ให้เอกสารเกี่ยวกับการนำสารจากธรรมชาติมาใช้ ซึ่งได้จากการไปร่วมฝึกอบรมกับสถาบันแมคเคน เพื่อการฟื้นฟูสภาพ และได้อธิบายวิธีการทำอย่างคร่าวๆ คุณมนูญ กล่าวว่า จะทดลองทำไปเรื่อยๆ และจะเก็บเศษผัก ผลไม้จากตลาดมาทดลองทำไปเรื่อยๆ เพราะแทบจะไม่ลงทุนอะไรเลย

ข้อสังเกต

1. ความเป็นกันเองระหว่างผู้เขียนและเกษตรกรทำให้มีการพูดคุยกันอย่างเปิดเผย ทำให้สามารถเก็บข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ได้มาก
2. เกษตรกรเกิดกระบวนการเรียนรู้และทดลองปฏิบัติจริง หลังเกิดการแลกเปลี่ยนหลายๆ เวทีที่ผ่านมา
3. เกษตรกรมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

อภิปรายผล

การที่นักวิจัยได้มีโอกาสได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เป็นการพูดคุยแบบเป็นกันเอง ทำให้เก็บรายละเอียดได้มากและทำให้นักวิจัยได้เข้าใจบริบทของชุมชนมากขึ้น ตลอดจนความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างอิสระ โดยไม่มีใครมาชี้แนะหรือครอบงำความคิดของเขาเหล่านี้ และยินดีและชักชวนนักวิจัยไปเยี่ยมชมรูปแบบการผลิตที่บ้านด้วย สะท้อนให้เห็นถึงการอยากแสดงออกของพวกเขาด้วยความจริงใจในการที่จะแสดงผลงานของตนเอง ในบางสถานการณ์ด้วยความเต็มใจและไม่ต้องมีพิธีการอะไรมากนัก เป็นการสื่อความหมายอย่างเข้าใจระหว่างนักวิจัยและเกษตรกรแบบเป็นกันเอง ประการเหล่านี้ทำให้นักวิจัยเกิดการยอมรับจากกลุ่มเกษตรกร ทำให้เกษตรกรเรียนรู้ว่านักวิจัยมิใช่แต่จะมาทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานวิจัยเพียงอย่างเดียวแต่สะท้อนให้กลุ่มเกษตรกรเห็นว่ากิจกรรมอื่นๆ ในชุมชนสิ่งที่นักวิจัยช่วยได้ก็จะช่วยอย่างเต็มความสามารถ

ขั้นตอนที่ 4 แสวงหาทางเลือก โดยศึกษาดูงาน

ศึกษาดูงานแปลงสาธิตการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ

สถานที่ เทศบาลตำบลอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. เกษตรกร 11 คน
2. เจ้าหน้าที่ของรัฐ 2 คน
3. เจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยหรือศูนย์ 1 คน
4. นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร มช. 2 คน
5. นักวิจัย

ประเด็นในการศึกษาดูงาน

1. สร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเกษตรกรบ้านใหม่สันมะนะในการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ
2. เทคนิค วิธีในการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ โดยเกษตรกรตำบลอุโมงค์เป็นผู้ให้ความรู้ ตั้งแต่การเตรียมดิน เตรียมเมล็ดพันธุ์ การดูแลรักษา ป้องกันและกำจัดโรคแมลงศัตรูพืช

ประเด็นพูดคุย

กลุ่มเกษตรกรไปศึกษาดูงาน “วันสาธิตปลูกผักปลอดสารพิษ” เทศบาลตำบลอุโมงค์ อ.เมือง จ.ลำพูน มีผู้สนใจร่วมงาน ทั้งภาครัฐและบริษัทห้างร้าน นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ เกษตรกรตลอดจนผู้สื่อข่าวสถานีโทรทัศน์ ช่อง 5 และช่อง 11

พิธีเปิดโดยรองผู้ว่าราชการจังหวัด และนายอำเภอเมืองลำพูน ได้กล่าวถึงสถานการณ์ การเข้าทำลายของแมลง เกษตรกรจำเป็นต้องใช้สารเคมีแต่มีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย ทำให้คุณภาพชีวิตเสียทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค การรณรงค์ให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยอินทรีย์ จะช่วยลดการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ซึ่งปัจจุบันประเทศเสียดุลการค้าเพราะต้องนำเข้าจากต่างประเทศ

ต่อจากนั้นให้หัวหน้ากลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษกล่าวต้อนรับผู้มาร่วมงาน และให้เยี่ยมชมแปลงที่ถือว่าเป็นจุดสาธิตเป็นสถานี ที่มีเกษตรกรเป็นผู้ให้ความรู้ ด้านการผลิตผัก ตั้งแต่การเตรียมดิน เตรียมเมล็ดพันธุ์ การจัดการปุ๋ย การตลาดมีจุดขายผักปลอดภัยจากสารพิษพร้อมการบรรจุถุง มีตราสินค้าเป็นของกลุ่มเอง

จากการสังเกตเกษตรกร ที่พาไปดูงานมีความสนใจในระดับหนึ่ง เพราะเห็นมีการซักถาม พูดคุยแลกเปลี่ยนกัน และได้เห็นช่องทางและโอกาส ประสบการณ์ และเปิดตัวเองสู่โลกกว้าง และทันกับความเปลี่ยนแปลง ดูทุกคนมีความมุ่งมั่นที่อยากจะทำบ้าง แต่ก็ต้องนำไปปรับใช้กับชุมชนของตนเอง เป็นการศึกษาดูงานครึ่งวัน หลังจากนั้นแยกย้ายกันกลับ (นัดครั้งต่อไป วันที่ 19 กันยายน 2543 ถอดบทเรียนจากกัรดูงาน)

ข้อสังเกต

1. เกษตรกรให้ความสนใจเพราะมีการซักถามพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างเกษตรกรด้วยกัน
2. กิจกรรมการดูงาน เปิดโอกาสให้เกษตรกรเห็นของจริง ทำให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจและอยากทำมากยิ่งขึ้น
3. กิจกรรมการดูงาน สามารถเป็นเวทีแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างเกษตรกรที่มาเยี่ยมและเจ้าบ้าน ในทางการเกษตรของแต่ละพื้นที่ได้เป็นอย่างดี
4. เกษตรกรไม่มีการวางแผนในการไปดูงาน จึงเก็บเกี่ยวความรู้ต่าง ๆ มาได้ไม่มากนัก ขึ้นอยู่กับความสนใจของแต่ละคน แต่เกษตรกรก็พอใจเนื่องจากการตอบสนองความต้องการเบื้องต้น
5. เวทีการศึกษาดูงานที่เกิดขึ้นประจวบเหมาะกับความต้องการของเกษตรกร

อภิปรายผล

การที่กลุ่มเกษตรกรมีโอกาสได้ไปศึกษาดูงาน ซึ่งเป็นความต้องการของเกษตรกรเองแล้ว ยังเป็นการเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ ที่มีการปฏิบัติอยู่แล้ว ได้เห็นกิจกรรมที่แท้จริง ตลอดจนได้เรียนรู้กระบวนการผลิต การตลาด การทำกิจกรรมอย่างคร่าวๆ ทำให้มีความเชื่อมั่นว่าทางกลุ่มเกษตรกรบ้านใหม่สันมะนะก็สามารถทำการผลิตแบบนี้ได้ อย่างไรก็ตามต้องมีการมาทำการทบทวนกันอีกครั้งหนึ่ง และต้องใช้เวลาในการพัฒนาจะต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป

ขั้นตอนที่ 5 การทดลองทางเลือก

กิจกรรมที่ 5.1 เรียนรู้แนวทางการลดการใช้สารเคมี

สาริทธิวิธีการทำปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอร์รี่ ในวันที่ 4 ตุลาคม 2543 ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 8 บ้านใหม่สันมะนะ ต. ต้นธง อ. เมือง จ. ลำพูน โดยมีเกษตรกร และนักวิจัยร่วมกิจกรรมรวม 11 คน

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้ คือ

วันนี้ไม่ได้ประชุมเพราะเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลติดธุระด่วน โดยไม่ได้แจ้งล่วงหน้า แต่เกษตรกรที่มาร่วมประมาณ 10 คน มีเกษตรกรบางคนได้นำวัสดุที่ใช้ในการทำปุ๋ยน้ำหมักมาด้วย เช่น หอยเชอร์รี่ จี๊ปลานิล เพื่อเตรียมทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ นักวิจัยไปถึงก็ได้พูดคุยถึงความสนใจที่อยากทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ประมาณ 1 ชั่วโมง หลังจากนั้นเกษตรกรจึงรวบรวมวัสดุให้นายสุกิจ ต๊ะชิ นำไปทดลองทำปุ๋ยน้ำหมัก คุณเกษตรกรมีความสนใจเป็นพิเศษ โดยเฉพาะนายสุกิจ ต๊ะชิ อาสาจะเอาหอยเชอร์รี่และจี๊ปลานิลไปทดลองทำเองตามสูตรที่ได้มาจากการศึกษาดูงานที่เทศบาลอุโมงค์ แล้วจะเอามาแจกให้เพื่อนสมาชิกใช้ ต่อจากนั้นได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นกันอย่างเป็นกันเอง

ข้อสังเกต

1. เจ้าหน้าที่รัฐให้ความสำคัญต่องานเกษตรกรน้อย ไม่ได้จัดตารางไว้สำหรับเกษตรกร
2. เกษตรกรมีความสนใจ อยากเรียนรู้ถึงการทำปุ๋ยและได้จัดหาวัสดุมาเองด้วย
3. เกษตรกรยังหวงพื้งเจ้าหน้าที่อยู่ เพราะยังไม่มั่นใจในสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้มา
4. เกษตรกรส่วนใหญ่ยังเชื่อถือในสิ่งที่เจ้าหน้าที่ของภาครัฐนำมาเสนอมากเกินไป โดยไม่ทดลองเรียนรู้ด้วยตนเอง

อภิปรายผล

จากเวทีวันนี้ทำให้เกษตรกรเรียนรู้ ถึงข้อจำกัดในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่อื่นเนื่องจากขาดการประสานงานการประชาสัมพันธ์หรือแจ้งให้ทราบล่วงหน้าในการทำงานร่วมกัน ทำให้ทุกคนที่มาคอยเจ้าหน้าที่อยู่รู้ถึงสัจจะธรรม และยอมทำให้เสียเวลาในการดำเนินกิจกรรมเป็นธรรมดา สะท้อนให้เห็นว่าการทำกิจกรรมของชุมชนหากมาแต่คอยเจ้าหน้าที่ของภาครัฐอยู่เพียงอย่างเดียวทำให้การดำเนินงานก็ไม่ก้าวหน้า ถึงเวลาแล้วที่ชุมชนจะต้องจัดการอะไรสักอย่างด้วยตัวของชุมชนเอง ดังเช่นที่นายสุกิจ ต๊ะชิ ขออาสาเอาไปทดลองทำด้วยตนเองตามสูตรที่ได้มาจากภายนอก แล้วจะเอามาให้เพื่อนเกษตรกรได้ทดลองใช้กัน

กิจกรรมที่ 5.2 “ทำปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอรี่ ครั้งที่ 1”

ในวันที่ 1 พฤศจิกายน 2543 ณ บ้านนายอำนวย ต.ใหม่ ต.ต้นธง อ.เมือง จ.ลำพูน
นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้ คือ

กิจกรรมในวันนี้เกษตรกรได้ปฏิบัติจริงในการทำปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอรี่ มีเกษตรกรที่เข้าร่วม 15 คน โดยแต่ละคนได้จัดเตรียมเก็บหอยเชอรี่มาเพื่อทำการบดเพื่อนำไปทำปุ๋ยหมักชีวภาพกัน ส่วนการติดต่อขอยืมเครื่องมือหอยจากสำนักงานเกษตรจังหวัดลำพูน โดยเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล นอกจากนี้หวัเชื้อจุลินทรีย์และกากน้ำตาล ทางเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลจัดเตรียมมาขายให้ หลังจากที่ทุกคนมาพร้อมหน้ากัน เกษตรตำบลได้อธิบายวิธีการทำปุ๋ยชีวภาพบนกระดานก่อน โดยให้ทุกคนได้จดสูตรวิธีการทำไว้ ซึ่งมีสูตรดังนี้คือ

1. หัวเชื้อปุ๋ย 1.2 กก. + กากน้ำตาล 1 กก. + น้ำ 20 ลิตร หมักไว้ 5-7 วัน (ใช้ไม้คนวันละ 3-4 ครั้ง จะได้น้ำหัวเชื้อเข้มข้น 20 ลิตร)
2. น้ำเข้มข้น 20 ลิตร + กากน้ำตาล 13 กก. + หอยเชอรี่บด 35 กก. เติมน้ำให้ครบ 50 ลิตร หมักไว้ 21 วัน โดยการหมักจะต้องไปหมักไว้ในที่ร่มห้ามโดนแสงแดดหรือที่ร้อน (ใช้ไม้คนวันละ 3-4 ครั้ง) จะได้ปุ๋ยประมาณ 50 ลิตร
3. การนำไปใช้ ปุ๋ยน้ำชีวภาพ 1 ลิตร ผสมน้ำ 50 ลิตร
  - ใช้ฉีดพ่นทางใบ (400 ซีซี / น้ำ 20 ลิตร)
  - ใช้ราดทางดิน อัตราส่วน เพิ่มความเข้มข้น 2 เท่า

หมายเหตุ

- ให้หลีกเลี่ยงภาชนะโลหะ
- หมักในที่ร่ม
- เก็บได้ไม่เกิน 4 เดือน

หลังจากนั้นได้เปิดโอกาสให้ทุกคนซักถามข้อสงสัย และทำการสาธิตการบดหอยและการหมักร่วมกับเกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ส่วนลักษณะการทำยังเป็นรายบุคคลอยู่ คือหลังจากบดแล้วผสมส่วนผสมต่างๆ เข้าไปแล้วทุกคนต่างเก็บไปดูแลที่บ้านของตนเอง เพื่อให้ทุกคนได้ทดลองใช้กัน

อภิปรายผล

จากกิจกรรมในวันนี้แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชน เป็นการช่วยเหลือกันในการไม่หอย เพราะจะต้องใช้แรงงานของเพื่อนสมาชิกในการบดหอยร่วมกัน และในวันนี้ทำให้เกษตรกรเกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอรี่ พร้อมเรียนรู้จากการปฏิบัติจากของจริงหลังจากที่มีการพูดคุยในเรื่องทฤษฎีกันมาเป็นเวลานาน และถือได้ว่าเป็นอีก

ทางเลือกหนึ่งในการนำไปสู่ในแนวทางการลดการใช้สารเคมี เกษตรกรทุกคนจะได้นำปุ๋ยหมักไปทดลองใช้เพื่อจะได้ลดต้นทุนในการผลิต จะเป็นการช่วยปรับปรุงดินไปในตัวด้วย ตลอดจนช่วยในการรักษาสภาพแวดล้อม

กิจกรรมที่ 5.3 “จัดสรรงบประมาณจำนวน 100,000 บาท”

ประชุมชี้แจงโดยผู้ใหญ่บ้าน และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและซักถามข้อสงสัย ในวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2544 ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านใหม่สันมะนะ ต. ดันธง อ. เมือง จ. ลำพูน โดยมีเกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และนักวิจัย เข้าร่วมในเวทีรวม 55 คน

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้ คือ

ร่วมประชุมกับผู้ใหญ่บ้าน ในการพิจารณา การจัดสรรเงินที่กระทรวงมหาดไทยให้โดยผ่านทางองค์การบริหารส่วนตำบล หมู่บ้านละ 100,000 บาท โดยให้ชุมชนเขียนโครงการไปเพื่อจะได้ทำกิจกรรม เป็นเงินให้ยืมปลอดดอกเบี้ย และกำหนดส่งคืนภายในเวลา 5 ปี และสมาชิกกลุ่มแต่ละกลุ่มจะต้องไม่ต่ำกว่า 15 คน จากการร่วมเวทีสังเกตได้ชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ แบ่งได้ 3 กลุ่ม ตามวัตถุประสงค์ที่นำไปใช้ คือกลุ่มทำปุ๋ยชีวภาพ มีสมาชิกประมาณ 24 คน ที่แสดงความจำนงค์ ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในการรวมกลุ่มทำปุ๋ย เพราะกลุ่มได้ร่วมกิจกรรมกันมาหลายครั้งแล้วทำให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ส่วนกลุ่มอื่นๆ ก็กำลังก่อตัวกันในการทำกิจกรรมและคิดจะเขียนโครงการกันอย่างจริงจัง เพื่อเสนอต่อให้กับทางองค์การบริหารส่วนตำบลต่อไป

ข้อสังเกต

1. ผู้ใหญ่บ้านให้ชุมชนมีส่วนร่วมตัดสินใจ ในการบริหารเงินงบประมาณที่ได้รับ
2. วิวัฒนาการของกลุ่มเกษตรกรเห็นได้ชัดเจน เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ในการทำงานเป็นกลุ่ม มีการเสนอความคิดเห็นพูดคุยแลกเปลี่ยนในประเด็นต่างๆ แสดงให้เห็นถึงความพร้อมของชุมชน
3. กลุ่มเกษตรกรลด ละ เลิก การใช้สารเคมี จากกระบวนการทำงานที่ผ่านมาเกษตรกรเกิดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้กลุ่มเกษตรกรมีความพร้อมที่จะจัดการกับงบประมาณที่มาจากภายนอกได้เร็วกว่ากลุ่มอื่นๆ และจัดการได้สอดคล้องกับปัญหาที่แท้จริงของตนเอง
4. การวางแผนการใช้งบประมาณที่เข้ามาจากภายนอก ไม่ได้มีเพียงโครงการลด ละ เลิก การใช้สารเคมีเท่านั้น แต่ยังมีโครงการอื่นๆ ที่ร่วมใช้งบประมาณจากแหล่งนี้ แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชุมชนแยกส่วนไม่ได้ ต้องมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน

อภิปรายผล

เกษตรกรเกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดสรรเงินงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยชุมชนสามารถหาข้อตกลงในการจัดสรรเงินโดยชุมชนเอง โดยมีเงื่อนไขเพียงเล็กน้อยเท่านั้น จากแหล่งเงินงบประมาณ สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนสามารถจัดการกับงบประมาณที่มาจากภายนอก ได้ด้วยดี และเห็นความสำคัญของการเข้าร่วมประชุม ร่วมมีส่วนร่วม เพื่อจะได้จัดการกับสิ่งที่กลุ่มพึงปรารถนาและเห็นประโยชน์ของการร่วมกลุ่มมากยิ่งขึ้น และผู้นำได้เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาจัดการอย่างแท้จริงตามเสียงส่วนใหญ่ ไม่ใช่มารวบรวมโครงการแล้วจัดสรรงบประมาณเอง เหมือนในอดีตหรือบางท้องถิ่นที่ยังทำอยู่ในขณะนี้

กิจกรรมที่ 5.4 “ทำปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอร์รี่ ครั้งที่ 2”

ในวันที่ 12 มีนาคม 2544 ณ. ลานเอนกประสงค์บ้านใหม่สันมะนะ ต.ต้นธง อ.เมือง จ.ลำพูน

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้ คือ

เป็นผลสืบเนื่องจากกิจกรรมในครั้งที่ผ่านมา และหลังจากที่ได้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มแล้ว ทางกลุ่มได้เขียนโครงการของงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นงบประมาณจากกระทรวงมหาดไทย ให้หมู่บ้านละ 100,000 บาท นับว่าเป็นโอกาสดี ทำให้ทางกลุ่มเกษตรกรได้รับงบประมาณ 60,000 บาท ในการมาจัดทำปุ๋ยหมักชีวภาพจากหอยเชอร์รี่และกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นแนวทางในการลดการใช้สารเคมีเพื่อใช้ในการจัดซื้อวัตถุดิบร่วมกัน เช่น กิจกรรมการทำปุ๋ยหมักจากปุ๋ยคอก

วันนี้ทางกลุ่มเกษตรกรได้ร่วมกันทำกิจกรรมของกลุ่มในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ จากหอยเชอร์รี่ ซึ่งได้ทำการจัดซื้อวัตถุดิบตลอดจนวัตถุดิบในการผลิตในนามกลุ่มเป็นครั้งแรก โดยทำการจัดซื้อหอยเชอร์รี่ และกากน้ำตาล หัวเชื้อจุลินทรีย์ตลอดจนถังที่ใช้ในการหมักเป็นถังขนาด 200 ลิตร รวมเป็นเงินค่าใช้จ่ายในครั้งแรกเป็นเงิน 10,000 กว่าบาท ต่อจากนั้นทุกคนช่วยกันบดหอย และทำการหมักโดยสูตรเดิมที่มีการปฏิบัติการเป็นรายบุคคล ลักษณะการทำงานเป็นการช่วยเหลือกันตามธรรมชาติโดยผลัดเปลี่ยนกันทำงานตามความถนัดของแต่ละบุคคลโดยไม่ต้องแบ่งหน้าที่กันทำเป็นเด็ดขาดในส่วนนี้ แล้วนำถังหมักไปเก็บไว้ที่โรงเรือนของบ้านเลขากกลุ่มคือ นายอินเนตร อินทร์วรรณ แต่หลังจากนี้มีการจัดการหลังจากการหมักโดยแบ่งเวรกันไปคนปุ๋ยหมักให้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปช่วยกันคน ส่วนเรื่องการจัดกรกับปุ๋ยจะมีการร่างกฎระเบียบกันในเร็วๆ นี้

อภิปรายผล

จากการดำเนินกิจกรรมเกษตรกรมีความสนใจและมีส่วนร่วมในการปฏิบัติอย่างจริงจังในการไม่หอย แสดงให้เห็นถึงการแสดงถึงความเป็นเจ้าของ ในการจัดทำจะมีความระมัดระวังมากขึ้นซึ่งจะสังเกตได้ว่าจะแตกต่างจากการทำแบบรายบุคคล มีการบันทึกถึงค่าใช้จ่าย และในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์จะมีการพูดคุยตกลงกันก่อนตามมติที่ประชุมของกลุ่มก่อนจึงจะมีการทำกิจกรรมใดๆ ซึ่งเป็นการช่วยกันตรวจสอบไปในตัวด้วย และเห็นประโยชน์ของการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมมากขึ้น ทำให้สามารถจัดซื้อปัจจัยในการผลิตได้ราคาถูกลงหากไปในนามกลุ่มเป็นการประหยัดต้นทุนในการผลิต และการทำกิจกรรมใดๆ ก็สามารทำได้เสร็จรวดเร็วยิ่งขึ้น แสดงให้เห็นถึงเกษตรกรเรียนรู้ถึงการบริหารการเงินและการทำงานแบบกลุ่มมากยิ่งขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าหากทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างแท้จริงแล้วจะทำให้กิจกรรมดำเนินได้ด้วยดี

กิจกรรมที่ 5.5 “ร่างกฎระเบียบของกลุ่มปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ”

ประชุมเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันในวันที่ 16 มีนาคม 2544 ณ.ศาลาสถาบันสงฆ์โพธิ์ทองชัยมงคล โดยมีเกษตรกร เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล ผู้สนใจ และนักวิจัย เข้าร่วมกิจกรรมรวม 29 คน นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้ คือ

ผู้เขียนช่วยสมาชิกกลุ่มในการจับประเด็นในการร่างกฎระเบียบของกลุ่มปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งเป็นการนัดโดยเกษตรกรมาร่วมกันร่างกฎระเบียบของกลุ่ม เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเป็นไปโดยความเรียบร้อย และขจัดปัญหาอันจะเกิดขึ้นตามมาในภายหลังได้ ซึ่งจากวิวัฒนาการของกลุ่มเริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2543 จนถึงบัดนี้ มีนาคม 2544 จะเห็นได้ว่าพัฒนาการเป็นไปโดยธรรมชาติแสดงว่าเกษตรกรค่อยคิดค่อยทำและเป็นความต้องการของเกษตรกรเองในการคิดกฎระเบียบขึ้นมา โดยผู้เขียนและเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลเป็นแต่เพียงผู้เข้าร่วมในเวทีเท่านั้น ซึ่งพอจะสรุปกฎระเบียบของกลุ่มได้ดังนี้คือ

สมาชิก 24 คน

1. ต้องมีสัจจะ
2. 6 เดือนแรกยังไม่รับสมาชิกเพิ่ม
3. สมาชิกธรรมดา (ลงชื่อแต่ไม่ทำกิจกรรม)
4. สมาชิกที่ร่วมกิจกรรม
5. สมาชิกที่ร่วมลงทุน
6. สมาชิกที่ร่วมลงชื่อแต่ไม่ร่วมกิจกรรม

หมายเหตุ สรุปในที่ประชุมสมาชิกต้องเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มทุกครั้ง

คุณสมบัติ

1. มีสำเนาทะเบียนบ้านในหมู่ที่ 8 บ้านใหม่สันมะนะ
2. มีบัตรประจำตัวประชาชน

บทบาทหน้าที่ของสมาชิก

1. หน้าที่ในการประชุม
  - เข้าร่วมประชุมทุกครั้ง
  - ขาดประชุม 3 ครั้ง พ้นสภาพจากการเป็นสมาชิก (ต้องมีเหตุผลในการขาด และการพิจารณาของคณะกรรมการ)
  - ถ้าต้องมีเหตุผลจำเป็นต้องแจ้งให้ทราบ
  - ประชุมเดือนละ 1 ครั้ง (ทุกวันพุธที่ 2 ของทุกเดือน เวลา 13.00 น.)
  - สถานที่ สำนักสงฆ์โพธิ์ทองชัยมงคล
2. หน้าที่ในการร่วมกิจกรรม
  - ร่วมกิจกรรมทุกครั้ง ขาด 3 ครั้ง ตัดสิทธิ์ (ต้องมีเหตุผลในการขาด และการพิจารณาของคณะกรรมการ)
  - ถ้าเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง แต่ไม่ร่วมกิจกรรม ให้กรรมการพิจารณา

เงื่อนไข

ให้สมาชิกมาทำกิจกรรมร่วมกัน ห้ามแยกทำ ขอให้มีความซื่อสัตย์ต่อกัน และให้ชื่อของกลุ่มไปใช้ ถ้าไรจะได้ในรูปแบบเงินปันผล
ผลผลิต (ปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอร์รี่)

1. ไร่เอง
2. ขาย ใครเป็นคนขายก็ได้ แบ่งผลประโยชน์ให้ผู้ขาย 10 % จากยอดขาย
  - 2.1 ขายสมาชิก ประมาณลิตรละ 15 บาท เอาภาชนะมาใส่เอง
  - 2.2 ขายทั่วไป ขายปลีกลิตรละ 70 บาท ขายส่งลิตรละ 60 บาท

การแบ่งปันผลกำไร

1. เข้ากองทุนหมุนเวียนในกลุ่ม 20 %
2. กรรมการ 10 %
3. สมาชิก 60 %
4. สวัสดิการ 10 %

กิจกรรมต่อเนื่อง

1. ทำปุ๋ยหมักแห้ง
2. ฮอว์โมนผลไม้

ข้อสังเกต

1. เกษตรกรสามารถดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองได้
2. เกษตรกรมีวิวัฒนาการในการทำอะไรก็ตามลักษณะค่อยคิดค่อยทำไป ตามความต้องการของเกษตรกรที่อยากจะให้เกิดขึ้น โดยแท้จริง
3. เกษตรกรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น เช่น ในการทำกิจกรรมร่วมกัน และความรับผิดชอบต่อกันของสมาชิกกลุ่ม แม้แต่ในการร่วมกันรับผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

อภิปรายผล

จะสังเกตเห็นได้ว่ากลุ่มมีพัฒนาการอย่างเป็นธรรมชาติของชุมชน แบบค่อยเป็นค่อยไปตามช่วงเวลาที่เกิดขึ้น กล่าวคือจากเริ่มแรกที่นักวิจัยเข้าไปกลุ่มเดิมมีอยู่ 33 คน แต่ไม่ได้ดำเนินกิจกรรม ขณะดำเนินการวิจัยในช่วงแรกมีเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรม 10 คน และหลังจากกิจกรรมดำเนินไประยะหนึ่ง สมาชิกเพิ่มเป็น 24 คน โดยมีการรวมกลุ่มแล้วมีการทำกิจกรรม ต่อมาจึงมีการร่างกฎระเบียบของกลุ่มขึ้นมาเพื่อเป็นการกำหนดกฎเกณฑ์ให้กลุ่มดำเนินไปได้ด้วยดี แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเกษตรกรได้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารงานกลุ่มและเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น กฎระเบียบที่ร่างขึ้นเพื่อใช้ในการควบคุมสมาชิกกลุ่มให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ได้ร่างไว้ ณ วันนี้ แสดงให้เห็นว่าการอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมมีกฎเกณฑ์อยู่บ้างเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และกฎเกณฑ์เหล่านี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคตตามความต้องการของเสียงส่วนใหญ่และสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้กลุ่มดำเนินไปได้ กฎที่ร่างขึ้นเกิดจากการมีส่วนร่วมโดยแท้จริงของกลุ่มและเป็นกฎของกลุ่มเองจากภายในชุมชน โดยมีได้มีผู้ใดมาเป็นผู้กำหนดหรือขีดกรอบให้ชุมชนเดินอีกต่อไป คาดว่าหลักเกณฑ์และเงื่อนไขเหล่านี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์อื่นๆ ในชุมชนได้อีกต่อไป และขยายวงกว้างมากขึ้น

ขั้นตอนที่ 6 การสรุปบทเรียนหลังกิจกรรมทุกครั้ง

กิจกรรมที่ 6.1 สรุปบทเรียนจากการศึกษาดูงาน

วันที่ 19 กันยายน 2543 : ณ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลต้นธง อ. เมือง จ. ลำพูน เป็นการประชุมเพื่อสรุปบทเรียนจากการศึกษาดูงาน เป็นการทบทวนถึงสิ่งที่ได้ไปพบเห็นมา เพื่อจะได้นำมาเป็นบทเรียนแก่ทางกลุ่มเองที่เพิ่งจะก้าวเดิน ซึ่งในขั้นนี้เป็นการปูพื้นฐานอยู่เพื่อจะได้ก้าวอย่างมั่นคงในอนาคต นักวิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลและประเด็นในการพูดคุยไว้ดังนี้คือ

คุณสุภกฤษณ์ เสวะกะ (เจ้าหน้าที่สาธารณสุข) กล่าวทักทายกลุ่มเกษตรกร วันนี้เรามาสรุปบทเรียนจากการดูงานกันว่าได้อะไรบ้างจากการไปศึกษาดูงาน

1. ได้เห็นเครื่องมือหอย (ทำปุ๋ยชีวภาพ) อยากได้มาทำปุ๋ยใช้เองบ้าง ไม่ได้เห็นวิธีหมัก แต่ก็ได้สูตรมา
2. การกำจัดแมลง
  - รูปแบบการกำจัดแมลง สารสะเดา กวาดคักเหี่ยวทาบบนแผ่นป้ายสีเหลือง
  - การได้รับความรู้เสริมจากโรงเรียนเกษตรกร
  - การเตรียมดินจะต้องตากดินให้แห้ง จึงจะได้ผลดี
  - ใช้ปูนโดนาไมท์
3. รูปแบบการกำจัดวัชพืช
  - ขยันถอน
  - ตามขอบแปลงยังใช้ยาฆ่าแมลงอยู่
4. ปุ๋ย
  - ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก หัวเชื้อจุลินทรีย์ เศษผัก เศษหญ้า
5. การตลาด
  - มีพ่อค้ามารับซื้อ
  - ขายที่ร้านค้าของตนเองหน้าแปลง และมีถุงบรรจุเป็นของตนเอง
6. งบประมาณ ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลโองค

เพิ่มเติมด้วยคำถามให้คิดว่าแล้วจะเอาอะไรมาปรับใช้กับของเราได้บ้าง คำตอบที่ได้คือน่าสนใจและอยากทดลองทำปุ๋ยหมักชีวภาพจากหอยเชอรี่บ้าง และเกษตรกรอยากจะทำ แต่ไม่ทราบว่าจะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน

คุณชาญณรงค์ ได้เสริมความรู้ด้านการกำจัดแมลง การกำหนดนโยบาย มาเรียนรู้กระบวนการตั้งแต่เริ่มแรก ศึกษาวงจรชีวิตของแมลง ระบบการปลูกพืชที่ครบวงจร ปลายฝนต้นหนาวค่อย ๆ เรียนรู้ทีละน้อย ได้อธิบายตารางการปลูกผักใน 1 ปีปฏิทินป้องกันและการกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน การฆ่าแมลง / ค่อยๆ เรียนรู้วิธีการป้องกัน / เราจำเป็นจะต้องเรียนรู้ เรื่องโรคและแมลงศัตรูพืชผักวิธีการกำจัด รู้ตัวแบคทีเรีย / อยากให้รู้วิธีการใช้ รู้วิธีการฆ่าให้ถูกวิธี จะได้รู้สถานการณ์เพื่อจะได้ลดต้นทุนในการผลิต ส่วนการผลิตในตอนนี้อย่าไปปลูกอะไรที่เคยได้ขาย ให้ปลูกสิ่งนั้นไปก่อนเพราะตัวเองมีความถนัดอยู่แล้ว ส่วนสารเคมีขอให้ พยายามลด ละ เลิก ส่วนการประสานงาน และให้ความรู้ต้องค่อยๆ ทำไป ค่อยๆ ศึกษาไป เรียนรู้ควบคู่การปฏิบัติไป จึงจะประสบผลสำเร็จได้ในอนาคต

สรุปบทเรียน ที่ได้จากการดูงาน

1. ได้รู้จักรูปแบบการทำการเกษตรแบบปลอดภัยจากสารพิษ
2. ได้รู้จักสารสกัดจากธรรมชาติที่ใช้ป้องกันแมลง บัญหมักชีวภาพ
3. กลุ่มเกษตรกรต้องการความรู้ด้านเกษตรกรรม
4. ต้องการได้รับการอบรมให้ความรู้ ควบคู่การปฏิบัติ จากเจ้าหน้าที่เกษตร ทุก ๆ วันพุธ อาจจะมีการสลับเข้าข่ายตามความเหมาะสม

ข้อสังเกต

1. สรุปบทเรียนที่ได้ในวันนี้ เกือบทั้งหมดเกี่ยวกับเทคนิคในการทำการเกษตร ขาดการสังเกตด้านการรวมตัวและการทำงานในรูปแบบกลุ่ม
2. เกษตรกรเกิดการเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ที่มีแหล่งทุนสนับสนุนกับกลุ่มเกษตรกร แต่สำหรับนักวิจัยเห็นว่าจุดนี้ไม่สำคัญ ขอเพียงแต่เริ่มต้น ณ ทรัพยากรที่เรามีอยู่ก็เพียงพอแล้ว

อภิปรายผล

จากกิจกรรมการไปศึกษาดูงานแล้วมาสรุปบทเรียน ผู้เขียนคิดว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะเท่าที่ผ่านมาจากหลายๆ เวทีหลายๆ กลุ่มคนที่นักวิจัยได้มีโอกาสไปสัมผัสสามมีเสียงสะท้อนว่า ไปดูงานทำไม ดูแล้วได้อะไร เป็นการเสียเวลาและสิ้นเปลืองงบประมาณ ที่ผ่านมามีอาจจะใช่ เพราะเป็นความต้องการของเจ้าหน้าที่ที่พาไปดูงาน ไม่ได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร และที่สำคัญดูงานมาแล้วไม่ได้มีการสรุปบทเรียน ที่จะชี้ให้เห็นถึงประโยชน์จากการดูงานอย่างเด่นชัดและไม่ได้คิดกิจกรรม ที่ทางกลุ่มจะได้นำเอาองค์ความรู้ที่ได้มาจากการดูงานมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์และความเหมาะสมของบริบทชุมชนนั้นๆ

จากการสรุปบทเรียนจากการดูงานทำให้ผู้เขียนได้คำตอบว่าเกษตรกรได้ประเด็นน้อยไม่ครอบคลุม สาเหตุเนื่องมาจากไม่ได้มีการเตรียมตัว เตรียมประเด็นที่จะไปศึกษาดูงาน ซึ่งเป็นบทเรียนที่สำคัญให้แก่เกษตรกรและเจ้าหน้าที่ของรัฐได้เรียนรู้ว่า ถ้าจะมีการกลับไปดูงานในครั้งต่อไปจะต้องมีการแบ่งหน้าที่ แบ่งประเด็นให้ช่วยกันเก็บแล้วนำเสนอเป็นบทสรุปร่วมกันของกลุ่มได้ต่อไป

การสรุปบทเรียนเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นมากอย่างยิ่งในการนำไปประยุกต์ใช้กับทุกๆ กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากกลุ่ม ควรสละเวลาอันน้อยนิดเพื่อมาทบทวนกิจกรรมที่ทำไปแต่ละครั้งร่วมกันจะได้ตรวจสอบตัวเองและกลุ่มไปในตัวด้วยจะให้เห็นจุดดี จุดบกพร่องเพื่อจะได้แก้ไขกับกิจกรรมต่อไปได้ทัน่วงทีก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ที่แก้ไขไม่ได้เสียแล้ว คิดเสียว่าเป็นการทำแบบฝึกหัดท้ายบทจะได้สร้างความเข้าใจมากยิ่งขึ้น หากยังไม่เข้าใจก็ต้องไปอ่านในส่วนเนื้อหา กิจกรรมกันใหม่

จากกิจกรรมในวันนี้ทำให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้และได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการสรุปบทเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันและงานกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนได้ต่อไปในอนาคต

กิจกรรมที่ 6.2 ประชุมติดตามการดำเนินงานที่ผ่านมาโดยการสนทนาโต้เถียง และสรุปประเด็นบนกระดานปริ๊ฟ

วันที่ 17 ตุลาคม 2543 ณ ห้องประชุมสถานีอนามัยบ้านสันมะนะ ต. ดันรง อ. เมือง จ. ลำพูน โดยมีเกษตรกร เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่สถาบันหริภุญชัย และนักวิจัย รวม 12 คน ร่วมประชุม

นักวิจัยทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปประเด็นไว้ดังนี้ คือ

คุณสุภกฤษณ์ เสวะกะ (เจ้าหน้าที่สาธารณสุข) กล่าวทักทายในที่ประชุม พูดคุยถึงประเด็นการทำงานที่ผ่านมา ว่ายังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร และสอบถามถึงความต้องการของเกษตรกร ในการทำงานว่าแท้ที่จริงแล้วต้องการอะไร ทำไมถึงเข้ามาร่วมพูดคุย คำตอบที่ได้คือ :

1. อยากลดการใช้สารเคมี เพราะอันตราย ต่อคนฉีดพ่น ต่อคนกิน
2. อยากลดต้นทุนในการผลิต การใช้ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง
3. ปุ๋ยยาแพง ไม่คุ้มแก่การลงทุน และต้องเพิ่มปริมาณการใช้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากแมลงคือยาและการระบาดของแมลง
4. ดินเสีย ดันแคะแคะน

กิจกรรมและบทเรียนที่ผ่านมา ได้แก่

- เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลสนับสนุนการจัดทำแปลงสาธิต โดยใช้สารสะเคาและกาวดักแมลง แต่ไม่สำเร็จ เพราะแมลงระบาดอย่างหนัก และทำไม่ต่อเนื่อง
- รอคอยความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่เพียงฝ่ายเดียว
- การทดลองทำรายบุคคลยังได้ทำอยู่ ก็พอเห็นผลบ้าง
แนวทางที่อยากจะให้เกิด
- ถ้าทำอย่างจริงจังก็เป็นไปได้
- เรื่องตลาดที่ผ่านมา มีพ่อค้าคนกลางมาซื้อที่สวน
- ในปัจจุบันที่ยังไม่จริงจังเพราะกลุ่มยังไม่เข้มแข็ง สมาชิกยังไม่มั่นใจในวิธีการทำและวิธีการตลาด
- นักวิจัยเสริม ชี้แจงแนวคิดเรื่องการรวมกลุ่มการจัดตั้งกลุ่มที่เข้มแข็งศักยภาพของกลุ่ม โดยยกตัวอย่าง หากมีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มก้อน กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะต้องมี คณะกรรมการที่ดี มีความซื่อสัตย์ และมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง หากรวมกันเป็นกลุ่มแล้ว ก็จะมีอำนาจในการต่อรองในเรื่องต่างๆ ในการดำเนินงานกลุ่ม เช่นการรวมกันซื้อปัจจัย การผลิต หรือเรื่องการตลาด เรื่องเงินทุนในการใช้จ่ายบริหารภายในกลุ่มหรือการติดต่อ ประสานงานก็จะมีความสะดวก เช่น การจะขอตราสินค้าผักปลอดภัยจากสารพิษ การ ระดมทุนจากสมาชิก หรือการขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ในการมาอบรมให้ความรู้หรือ แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ระหว่างกลุ่มก็เป็นไปได้
- จากการสังเกตในที่ประชุม เกษตรกรที่เข้าร่วม ทั้ง 5 คน มีความสนใจเป็นอย่างดี ในการ แลกเปลี่ยนและคิดจะทำ เพราะบางคนได้ทดลองทำไปบ้างแล้ว ไม่ว่าจะป็นปุ๋ยหมัก หรือปุ๋ยน้ำชีวภาพ เพราะเห็นถึงการลดต้นทุนจริง ๆ และมีความปลอดภัยด้วย
- คุณสุกิจ ต๊ะชิว อยากรจะทำและไปทดลองขายที่ตลาดกลางก่อนถ้าขายไม่ได้ก็จะแจก
- คุณวันเพ็ญ การทำไม่จำเป็นต้องทำหรือเปลี่ยนแปลงทั้งหมดค่อย ๆ เปลี่ยนไปที่ละน้อยก็ ยังดี สำหรับเรื่องตลาดที่ขายก็มีมากมายที่เป็นจุดขายผักปลอดภัยจากสารพิษ ไม่ต้องห่วง (คำยืนยันจากคุณวันเพ็ญ)

ช่วงท้ายเปิดโอกาสให้ซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน โดยได้ถามย้ำทางตัวแทนว่า ถ้าจะเอาคนที่ทำจริงๆ แท้ๆ จะมีสักกี่คน คำตอบที่ได้ คือ ประมาณ 10 คน และที่ประชุมสรุปว่าให้เกษตรกรที่เข้าร่วมพูดคุยไปตรวจสอบความต้องการที่แท้จริง จากสมาชิกกลุ่มอีกครั้งหนึ่งเพื่อจะได้ทำงานอย่างจริงจังและมีการจัดคนกันใหม่ไม่ใช่ตั้งขึ้นมาลอยๆ ดังที่ผ่านมาแล้วไม่เกิดกิจกรรม เพราะฉะนั้นให้เกษตรกรไปเช็คดูความพร้อมของคนที่สนใจจริงๆ และให้เกษตรกรนัดประชุมเองในครั้งต่อไปเมื่อมีความพร้อม

ข้อสังเกต

1. เกษตรกรที่เข้าร่วมมีความสนใจมาก แต่ไม่ทราบว่าเป็นเกษตรกรคิดกันอย่างไร
2. การจัดตั้งกลุ่มที่ผ่านมาไม่ได้เกิดจากความต้องการของเกษตรกร
3. ความชัดเจนในการจัดตั้งกลุ่ม จำนวนสมาชิก ทำให้ง่ายต่อการดำเนินกิจกรรม จึงจำเป็นต้องรีบดำเนินการให้เรียบร้อย

อภิปรายผล

จากกิจกรรมในวันนี้ทำให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้ถึงกระบวนการดำเนินงานว่า การทำงานใดๆ ก็ตามจะต้องมีการติดตาม ซึ่งเป็นการประเมินผลไปในตัว เพื่อจะได้นำจุดที่บกพร่องมาปรับปรุงและแก้ไขได้ทันทั่วทั้งที่ เพื่อให้กิจกรรมมีการเดินไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่วางเอาไว้ และเพื่อความยั่งยืนของชุมชนต่อไป

ขั้นตอนที่ 7 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ผลการวิจัยเชิงเนื้อหาและกระบวนการ

เป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์ผลการวิจัยโดยเกษตรกรผู้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมจะได้มีการร่วมกันวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้นจากหลายๆ เวทีที่ได้กล่าวมาแล้วในขั้นตอนที่ 1-6 ที่ได้มีการพบปะและพูดคุยแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันจะเป็นการตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูลไปด้วย หากข้อมูลที่ได้ไม่เป็นจริง ก็จะมีการโต้แย้งจากเวทีนั้นๆ ต่อจากนั้นนักวิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาหาข้อสรุปและข้อค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้ และมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อความสมบูรณ์ของงานวิจัย